

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr.



LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1916 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitage af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. Tidskriften kommer dessutom att meddela kortare *anmälningar* och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i december 1915.

P. Fahlbeck.

Innehåll:

P. O. Gränström, Den australiska Monroedoktrinen. Några bidrag till belysning af Englands koloniala fredsproblem.

Gunnar Rexius, Det svenska tvåkamarsystemets tillkomst. Genmäle till Dr. Hj. Haralds.

Erik Fahlbeck, Studier öfver frihetstidens politiska ideér. III. (Forts.)
Litteratur.

Den australiska Monroedoktrinen.

Några bidrag till belysning af Englands koloniala fredsproblem.

Af

Docenten P. O. Gränström.

Hvilken utgång det nu pågående kriget än månne få, alltid skola pacifikationen och fredsslutet blifva förbundna med en mängd svårigheter af starkt påfrestande natur. På alla kanter framte sig intresseknutar och friktionsytor, som komma att ställa regeringarnas och diplomaternas reella esprit d'arrangement på prof till det yttersta. Enbart förlikandet af de korsande intressena på Balkan och i Levanten lämnar de hårdaste nötter att knäcka — vare sig »partiet Tyskland» blir det segrande eller »partiet England». På andra håll, långt ute i världens utkanter, kommer den blifvande pacifikationen att få syssla med invecklade problem af icke mindre intresse och betydelse för framtiden.

Brittiska rikets deltagande, *omnibus copiis*, i den stora kampen har mer än något annat bidragit till att gifva den karaktären af ett världskrig; ett krig om besittningar och intressen världen öfver; och just detta brittiska engagement på alla punkter skall äfven, särdeles under vissa omständigheter, komma att göra »världsfredens» problem till en hel labyrint af svårigheter.

Ingen statsförbindelse i världen är egendomligare och mera komplicerad än *British Empire*. Som helhet kan det ingalunda kallas en verklig stat, på sin höjd en stat i vardande. Man kan tala om »Frankrike och dess kolonier» såsom en stat med en allt öfverspännande centralmyndighet, men man kan knappast nu-

mera i samma bemärkelse tala om »England och dess kolonier». Ty det är endast vissa af de engelska kolonierna, de af lägre ordning, hvilka stå i ett sådant förhållande till moderlandet som de franska till Frankrike själf.

Subordinationsmomentet i det vanliga kolonibegreppet är numera icke tillämpligt på de delar af brittiska riket, som bruka betecknas såsom »de själfstyrande kolonierna» — *Dominion of Canada, Commonwealth of Australia, Union of South Africa, New Zealand och New Foundland*. Språkbruket i tal och skrift har också undergått en förändring i enlighet därmed. Ordet »koloni» i fråga om dessa riksdelar är föråldradt och undvikes med full afsikt såväl i officiella handlingar och politiska framställningar som i den vetenskapliga litteraturen. I konungens titel betecknas sedan 1901 hela kolonialväldet (Indien frånsedt) med uttrycket »the British Dominions beyond the seas»¹; och »Dominions» säger och skrifver man numera allmänt, när det är fråga om de själfstyrande riksdelarna, ömväxlande med mera dekorativa och sentimentala benämningar — »the grown-up sons», »daughter-states» eller »sister-nations».

Ehuru ingen vare sig i kolonierna eller moderlandet vill förneka, att parlamentet i London, »the Imperial Parliament», såsom det officiellt heter, i teorien är högsta lagstiftande myndighet hela riket öfver, så finns det dock ingen, som vill göra detta gällande i praktiken, hvad de själfstyrande kolonierna angår. Dessa »daughter-states» äro »free nations» inom riket likaväl som England själf; det gamla subordinationsförhållandet har efterträds af en koordination »on like footing». Stora Britannien och Irland — »The United Kingdom» — samt »the daughter-states» bilda tillsammans ett slags union på frivillighetens grund och af lösare beskaffenhet i formellt hänseende än själfva den gamla unionen mellan Sverige och Norge. De enda synliga banden inom denna union af moderland och kolonier utgöras af »the common king» och »the common flag» — om hvilka band det likväl än i denna dag torde kunna sägas med Burke², att ehuru de äro »lätta som luft», äro de »stärka som järn».

¹ Royal Titles Act af den 17 aug. 1901.

² I parlamentet 22 mars 1775.

Med själfstyrelse mena engelsmännen parlamentarism eller hvad de själfva kalla »responsible government»; och den engelska parlamentarismen är öfverallt genomförd i dotterstaterna. Generalguvernörerna i de själfstyrande kolonierna anses icke egentligen representera moderlandet såsom sådant utan konungen, de äro vice-konungar med samma ställning på sina respektive poster som konungen själf därhemma. Generalguvernören i Canada eller Australien representerar icke just konungen af England, utan så att säga den i London residerande konungen af Canada eller Australien. Dylika teoretiska distinktioner ligga icke för engelsmännen att göra eller predika, men praktiken står i öfverensstämmelse därmed. En fast maxim har hunnit fullt utbildad sig på området. Likaj litet som den engelske konungen kan genomdrifva, hvad han icke kan få en regering att svara för, lika litet skall någon af de själfstyrande koloniernas generalguvernörer få understöd hemma i England för en politik, som han icke kan få stöd för, d. v. s. majoritet för, ute i kolonien.

Detta system af »responsible government» i de engelska dotterstaterna innebär full autonomi i alla egna angelägenheter. De styra sig själfva under eget ansvar och på egen risk. Moderlandet afbåller sig från hvarje inblandning i deras styrelse och förvaltning. De ha själfva att sörja för den inre ordningen och, hvad den yttre säkerheten angår, för landförsvarets närmaste uppgifter, genom den egna milisen. England håller inga garnisoner i de själfstyrande kolonierna. »The grown-up sons» äro herrar i eget hus.

Men denna inbördes jämlikhet och själfständighet inom det brittiska rikets union har äfven sina olägenheter och faror. Dotterstaterna, belägna i de mest skilda zoner och med de mest skilda förhållanden i natur och kultur, hafva ofta de mest olika intressen sinsemellan och med moderlandet — hvaraf följa en mängd divergerande politiska tendenser. Mest bekant torde vara, att koloniernas autonomi i kommersiellt hänseende lämnat rum för en skiljaktig politik. Kolonierna ha sålunda kunnat resa tullmurar icke blott emot främmande stater utan äfven gentemot hvarandra och moderlandet. Dessa tullar ha väl i hufvudsak varit rena finansstallar, outhärliga för de unga staternas budgeter och sålunda utan aggressivt syfte, men de ha icke desto mindre väckt

bitterhet och varit ägnade att försvaga sammanhållningen inom riket. På senare åren har dotterstaternas fria själfbestämmningsrätt ledd till åtskilliga besvärande divergenser med moderlandet i afseende på immigrationspolitiken. Den australiska arbetaredemokratiens sträfvanden att utestänga färgade arbetare — polynesier, indier och japaneser — ha framkallat starka slitningar inom det australiska förbundet, mellan förbundsmyndigheterna och staten Queensland, hvars plantagekultur anses nödvändigt behöfva den färgade arbetskraften; och för England har denna politik varit till mycket bekymmer — med hänsyn till Indien och Japan. Immigrationsfrågan är en förbundsangelägenhet, och inom förbundsparlamentet liksom inom statsparlamenten, utom i Queensland och Victoria, har arbetarepartiet under senare tid ägt majoritet. Af fruktan för förbundets sprängning har man väl ännu icke vågat gå alltför ytterligt till väga. Men sedan genom 1915 års val arbetarepartiet vunnit majoritet äfven inom parlamentet i Queensland, torde man snart försöka gå vidare i immigrationsfrågan.¹

Den australiska immigrationspolitiken lägger klart i dagen, hurusom dotterstaternas genom autonomien möjliggjorda själfständiga handlande lätt kan inleda det brittiska riket i konflikter med främmande makter, ja med sådana, till hvilka det är af yttersta vikt, att det står i vänskapligt förhållande. Här se vi i själfva

¹ Den australiska immigrationslagstiftningen riktar sig äfven mot invandring af mindrevärdiga element från moderlandet — »sekunda vara», för att tala med *The Edinburgh Review*. I nämnda tidskrift för 1909 (vol. 209, s. 399) framhålles emellertid, att ehuru den australiska nationalismen ökats, motståndet mot immigrationen på senare tid aftagit. Australien behöfver folk.

Valen i Queensland den 22 maj 1915 reducerade den liberala majoriteten från 47 till 20, medan arbetarepartiet ökades från 24 till 48. Det var första gången, som *rösttvång* tillämpades. Utgången innebar en öfverraskning för båda partierna i afseende på valutslagets styrka — ett valskred! »White Australia policy» tyckes emellertid icke denna gång ha spelat hufvudrollen vid valet utan lifsmedelspolitiken.

Det lyckade resultatet af rösttvånget anses medföra, att arbetarepartiet nu kommer att genomdrifva detta system både för det existerande *referendum constitutionale* och för valen till förbundsparlamentet. Arbetarepartiet är nu herre i båda husen af förbundsparlamentet samt i alla statsparlamenten utom i Victoria. *The Economist* 1915 *27/1* s. 99, *7/2* s. 233.

verket imperiets svagaste punkt. Framstående geopolitiker framhålla, att ett välde af den utsträckning och intresseförbistring, som utmärker British Empire, alltid är ägnadt att i mån af utvecklingens gång utbilda så att säga »sekundära medelpunkter» — själfständiga kraftcentra, hvilka alltmera öka spänningen inom det hela och framkalla en inbördes dragkamp, farligare än något annat för sammanhållningen. Äfven om detta de lokala krafternas spel, hvilket ju visar sig inom hvarje stat af någon utsträckning, icke nödvändigt behöfver leda till sprängning af imperiet, så är det likväl mäktigt nog att sätta den primära medelpunkten i en viss gungning och därmed inverka på den politiska kurs, som därifrån sättes. Denna senare blir allt mindre själfständig, i mån af »de sekundära medelpunkternas» ökade styrka, dess utvecklingslinje kommer att beteckna resultanten af de olika komponenternas kraftanspanning. Med andra ord: England måste i sin, allmänna politik alltmer taga hänsyn till de själfstyrande koloniernas särskilda lifsintressen och påverkas af deras lokalpatriotiska ambition. Men då moderlandet icke kan alltför mycket skatta åt de separata koloniala synpunkterna i frågor, där främmande makters intressen äro implicerade — makter med hvilka det kanske är i allians eller för tillfället intresserad att lefva på vänskaplig fot — så kunna aggressiva tendenser från kolonialt håll lätt leda till oberäkneliga svårigheter och inbördes misstämning. Förr var faran mindre i sådana fall, ty kolonierna voro då små och svaga samt fingos därför lättare att gifva vika. Men nu äro flertalet samman slutna till mäktiga och ambitiösa unioner — nu är ställningen sålunda en annan vid uppstående skism af antydt slag.

Den utåt vettande sidan af Englands kolonialpolitik har visst icke alltid blifvit skött till de själfstyrande koloniernas belåtenhet. Man skådar i detta afseende samma brist på fasthet och kontinuitet, som så ofta vidlådut dess utrikespolitik öfver hufvud under den senare hälften af 1800-talet. De ledande därhemma voro ej alltid statsmän, och somliga af dem ha därtill visat sig löjligt okunniga om koloniala känslor, önskemål och fördomar. Mycket kan nog i den vägen skyllas på partiparlamentarismen, som mest absorberats af inrikes hemmafrågor och som redan i och för sig varit ägnad att verka till diskontinuitet i den politiska kursen,

både hvad de koloniala och utrikes affärerna beträffar. Det finnes mer än ett fall i de senare årtiondenas engelska utrikespolitik, där kolonierna känt sig besvikna på moderlandets statskonst och aktionsförmåga. Men särskildt i ett fall har den engelska regeringens själfgoda underlåtenhet väckt en djup grämelse och bitterhet inom de kolonier, som i och för sina egna intressen därvid yrkat på omedelbar aktion.

Det kan vara skäl att erinra härom inför anblicken af den energiska uppslutning från koloniernas sida kring moderlandet, hvilken under det pågående kriget varit alla britten till en sådan stolthet och tröst. Denna uppslutning är så mycket mera anmärkningsvärd, som de själfstyrande koloniernas deltagande i kriget är en rent frivillig sak. Ingen av dessa fria nationer är förpliktad att gå i krig för Englands skull; intet kan England af dem begära utöfver de årliga bidrag till sjöförsvaret, som de förut åtagit sig. Man frestas gärna att i deras visade offervillighet blott se ett uttryck af »common patriotism» och känslan af gemensamma intressen. Men detta utgör likvisst ej den hela och enda sanningen, i allt fall icke hvad somliga kolonier angår. När England nu för första gången på hundra år samlat sig till en energisk och målmedveten kraftpolitik i stort, så har denna sällsynta politik koloniernas fulla tillslutning; men det beror icke bara på känslan av samhörighet — äfven missnöjet har sin del däri, missnöjet med föregående tiders svaga och planlösa utrikespolitik, i affärer där koloniala intressen varit involverade. Denna politik, som djupare sedt kan betraktas såsom utslaget af den vanliga engelska metoden att taga »short wiews of things», har nämligen bl. a. ledt därtill, att åtskilliga kolonier kommit att bära på revanchetankar att realisera och anomalier att rätta. Orientera vi oss inom den engelska kolonialvärldens »aristokrati» (Kjellén) med anläggande af dessa synpunkter, så skola vi finna, att förhållandena ställa sig rätt olika för de olika dotterstaternas vidkommande.

*

*

*

Hvad först *Canada* angår, så hvilat dess krigsentusiasm utslutande på sentimental grund. När Sir Wilfrid Laurier, dåvarande premierministern i *Canada*, vid kolonialkonferensen i London 1902 gaf det sedermera bevingade ordet »When England is at war *Canada* is at war», så var det närmast ett stolt uttryck för samhörighet med riket; och hvad den nu sjudande krigsifvern och offervilligheten i *Canada* beträffar, så bör det betäcknas, att en betydande del af denna stolta kolonis befolkning känner sig dubbelt manad att gå under fanan: franskanadierna — Sir Wilfrids närmaste blodsfröyanter — känna lika lifligt, att England kallar och att Frankrike kallar.

En af de mest kända personagerna i *Canada* Rev. John Petrie Gerrie, under flera år utgifvare af *The Canadian Congregationalist*, har nyss i *American Review of Reviews* skrivit en längre artikel om »The War Spirit in *Canada*», utvecklande skälen till *Canadas* frivilliga deltagande i kriget. Han framhåller, att »intet legalt eller konstitutionellt skäl» kräde *Canadas* indragande i fejden; och han citerar därvid Kiplings sköna dikt till *Canada*, »Lady of the Snows» (1897), däri det träffande heter om *Canadas* själfständiga konstitutionella ställning: »Daughter am I in my Mother's house, but mistress in my own». Lika litet borde man föreställa sig, att någon fruktan för Tyskland framvingat *Canadas* deltagande i kriget. Så länge den engelska flottan är herre på hafven, kan ingen invasion vara att vänta från det hållet. Vänskapliga förhållanden till Japan trygga mot faror från den pacifiska sidan — oberäknadt att den amerikanska Monroedoktrinen kännas såsom en garanti gentemot hvarje invasion från utomkontinentalt håll. *Canada* deltagar därför, att det känner sig, med all sin autonomi, såsom en integrerande del i brittiska riket: »The ideals and institutions, the freedom and democracy are substantially one». Englands sak är *Canadas* sak, och »the daughter responds to the mother's need¹».

Medan *Canadas* energiska deltagande i världskampen helt och hållet inspireras af ideella bevekelsegrunder, så ha åter Syd-

¹ *Review of Reviews*, aug. 1915, s. 136.

afrikanska Unionen, Australien och Nya Zeeland därjämte reala särintressen att kämpa för. Bakom de spontana yttringarna af lojalitet mot riket och ideell ambition står här fullt medveten programpolitik af lokal natur: till den allbrittiska nationalismen och »imperial feeling» knyter sig ingenting mindre än rena subnationella expansionsmål.

Redan hvad Sydafrikanska Unionen angår, är detta förhållande uppenbart, ehuru annars vissa omständigheter kanske kunnat undanskymma rätta innebörden af den gamle boergeneralen numera premierministern Louis Bothas eget lilla krig.

Att eröfra tyska Sydväst-Afrika blef vid krigets utbrott ett lika naturligt som kärkommet mål för *Union of South Africa*, icke blott därför, att den engelskfientliga oppositionen mot Bothas regering understöddes därifrån, utan äfven och framför allt därför, att den tyska kolonien utgjorde en nagel i ögat på Unionens statsmän, såsom en farlig konkurrent inom dess intressesfär¹. Bothas lyckosamma fälttåg hälsades med en särskildt stor glädje öfver hela den brittiska världen, och det eröfrade landet har redan i pressen till hans ära fått namnet Bothaland. Man betonar starkt värdet af denna nya eröfring. Därigenom, menar man, har »a centre of intrigue and unrest whence mischief might have been done, not only in South Africa, but in all parts of the British and of the French colonial empires», blifvit utplånad. Hade kolonien fått vara i fred, skulle den snart ha uppvuxit till en starkt befolkad och till tänderna väpnad nation, in på dörrarna af Kapkolonien. Hela Sydafrika hade med tiden blifvit som ett väpnadt läger. Tyskland skulle ha hopat ofantliga förråd af vapen och ammunition, som i händelse af krig kommit att sättas i händerna antingen på tyska reservister från Sydamerika eller folk, infördt från annat håll — eller lämnats åt infödingarna i och för massaker på brittiska kolonister. Och slutligen säger man rent ut, att koloniens eröfring var en absolut nödvändighet och att ju längre man måst dröja därmed, dess mera hade företaget kostat².

¹ Bothas förslag i sydafrikanska parlamentet om afsändande af en expeditionskår på 20,000 man mot tyskarna i Sydvästafrika gillades med 92 röster mot 12. De 12 s. k. herzogisterna (general Herzogs anhängare) förklarade sig icke vilja hafva något med det brittiska rikets intressen att skaffa. Se *Revue des deux mondes*, dec. 1915, s. 645.

² *Review of Reviews*, aug. 1915, s. 137.

Bothas seger vid de allmänna valen den 20 sislidne okt. kan i mycket tillskrifvas det faktum, att han genom sitt fälttåg tillfredsställt ett allmänt expansionsbegär inom Unionen och speciellt inom Kaplandet. Säkert släpper han icke godvilligt rofvet ifrån sig, och därmed upptornar sig en stor stötesten vid freds slutet — eller efter detsamma. Ty äfven om Tyskland icke skulle kunna tilltvinga sig återlämnandet af kolonien, så återstår alltid den kvistiga frågan, huruvida England skall helt afstå från »kontrollen» öfver det nya förvärfvet till förmån för Union of South Africa. Den bekante Afrikakännaren och kolonialpolitikern Sir Harry Hamilton Johnston anser, såsom det synes på goda skäl, att så icke bör blifva fallet¹. En konflikt på denna punkt mellan moderlandets rikspolitiska system och de subnationella anspråken i Sydafrika är mer än sannolik, så mycket mera som dessa anspråk nu fått en starkare resonansbotten: man sväller därnere af lokalpatriotisk stolthet öfver en utförd bedrift, och man vet med sig, att den dragit stora kostnader².

Förflytta vi oss så till »The Pacific», så skola vi finna icke mindre reala grunder för därvarande dotterstaters ifriga understöd åt moderlandet i den ödesdigra kampen. Här har krigets utbrott väckt upp till nytt lif gamla sträfvanden och stridsfrågor, som en gång gjort mycket buller af sig, som på olika tider beredt England många svårigheter och stundom hotat att allvarligt brouillera förhållandet till de själfstyrande kolonierna i dessa världsändar. De geopolitiska problem, med hvika man härute har att laborera, sammanknyta sig med ett själfständigt kolonialt anspråk, som en och annan gång fått namn af »den australiska Monroedoktrinen». Saken kan i korthet uttryckas så, att *Australien* och *Nya Zeeland* göra anspråk på att Söderhavet skall betraktas såsom deras intressesfär, inom hvilken de ej vilja tåla en främmande makt. Anspråket har i stort sedt icke under de sista trettio åren låtit

¹ Se Edinburgh Review, okt. 1914, vol. 220, s. 305—6.

² Intill den 1 juli 1915 hade fälttåget i Sydafrika kostat Unionen 425,000,000 francs. Revue des deux mondes, dec. 1915, s. 651.

tala om sig, men åtminstone en gång har det åtnjutit rangen af en brännande och hetsigt debatterad fråga.

*

*

*

I början af 1880-talet uppstod i Australien en stark rörelse, som gick ut på att förebygga, det icke de delar af Nya Guinea, hvilka ännu voro »ingenmansland», skulle råka i händerna på främmande makter. Det gick envisa rykten, att Ryssland, Italien och framför allt Tyskland önskade få fotfäste därstädes; och dessa rykten verkade uppskrämmande på den australiska befolkningen. Upprättande i Australiens närhet af »stationer» och anläggande af kolonier, som kunde blifva fientliga, kändes instinktivt som en fara både för Australien själf och riket i dess helhet. Man yrkade därför med ifver på annekterande af Nya Guinea, så mycket mera som dess närbelägenhet till Australien, mindre än 100 engelska mil från halfön York vid Torres sund, ur geopolitisk synpunkt gjorde företaget berättigadt och naturligt¹.

Nya-Guinea-frågan var just icke någon ny fråga. Redan 1847 hade den engelska flaggan planterats på ön och tagit i anspråk, hvad som ej hörde under den holländska. Det stannade emellertid den gången vid blotta formaliteter utan verklig ockupation, och saken glömdes bort. En ny ansats gjordes 1873—76. Till att börja med var intresset för saken inom de australiska kolonierna rätt ringa, men småningom växte där upp en större insikt om dess betydelse, och stämningen för annektering ökades i jämbredd därmed; 1874 föreslog regeringen i Nya Syd-Wales, att icke blott Nya Guinea utan äfven Nya Hebriderna måtte annekteras, och hade de australiska kolonierna varit redobogna att då realisera principen om solidaritet mellan rikets olika delar i frågor af denna art, skulle säkerligen den fungerande kolonialministern, lord Carnarvon, ha gått deras önskingar till mötes, hvad Nya Guinea beträffar. Men saken strandade åter, nu på frågan om kostnaderna. Kolonierna förklarade sig icke kunna delta i dessa, enär styrelsen öfver den nya besittningen skulle tillfalla moderlan-

¹ The Quaterly Review 1884, vol. 158, s. 153.

det, en undskyllan som likväl starkt kritiserades i den australiska pressen¹.

Snart inträffande guldupptäckter å Nya Guinea och därmed följande invandring af nybyggare kom frågan att redan 1878 återupptagas. Problemet om den tilltänkta besittningens förvaltning beredde emellertid svårigheter. Å ena sidan gjordes gällande, att den nya kolonien borde öfverlätas åt Queensland såsom närmast intresserad af företaget, men å andra sidan funno många det oriktigt att ställa brittiska medborgare under styrelse af en lokal regering, kontrollerad af ett lokalt parlament, hvori de icke voro representerade².

Intresset för den ifrågasatta annekteringen fick först riktig fart i början på 1880-talet, sedan ryktena om främmande makters tilltänkta planer i Söderhafvet börjat bli en daglig eggelse för folkstämningen. I Australien var det särskildt den tyska korvetten Carolas misstänkta kringfärder i Stilla Oceanen, som gaf stöten, medan hemma i England allmänna opinionen allarmrades af en artikel i »Allgemeine Zeitung» för den 27 nov. 1882, hvori den tyska regeringen direkt uppmanades att annektera och kolonisera Nya Guinea³. Redan den 9 följande dec. inhändigade den engelska regeringen (Gladstone) en första påstötning till aktion, nämligen från Royal Colonial Institute. Kolonialministern, lord Derby, gaf emellertid till svar, att man ingalunda vore sinnad att företaga någon annexion på Nya Guinea och att man icke hade något

¹ Sydney Mail, en ledande liberal tidning, gjorde sålunda gällande, att det vore »not only inconsistency, but meanness in the conduct of those who complain that England is relaxing her Imperial policy, and not showing a due interest in ... her dependencies, and then claim that these dependencies shall be exempt from bearing any share in Imperial action ... because, as Imperial action, it would be beyond their control». H. E. Egerton, A Short History of British Colonial Policy, 1897, s. 398.

Redan då fick »den tyska faran» tjänstgöra som skrämman i agitationen. Den deputation från Royal Colonial Institute, som i och för sakens pådrivande uppvaktade lord Carnarvon, androg bl. a., att »Germany was determined to be a great naval power, and would look to colonisation as the principal means to that end, and if she looked to New Guinea we may lose a very important colony.» Se Das Staatsarchiv, Sammlung der officiellen Actenstücke zur Geschichte der Gegenwart, 1885, bd 43, s. 116.

² Egerton, a. a. s. 399.

³ Quaterly Review, a. st.; Staatsarchiv, bd 43, s. 115.

skäl till förmodan, det Tyskland ämnade följa uppmaningen i »Allgemeine Zeitung». Viktigare var den påstötning, som snart därpå (febr. 1883) följde från guvernören i Nya Syd-Wales, Augustus Loftus. Denne utvecklar omständligt och med stöd af sakkunniga utredningar, hurusom frågan nu låge väsentligen annorlunda än på midten af 1870-talet, redogör för främmande makters intressen och förmodade spekulationer i Stilla hafvet, de framtida farorna och olägenheterna för Australien af en eventuell tysk, rysk, italiensk eller fortskridande fransk kolonisation inom dess intressesfär, samt skildrar stämningen och agitationen i Australien för en omedelbar aktion i frågan¹.

Af de australiska kolonierna var naturligtvis Queensland i första hand intresserad af Nya-Guineafrågans lyckliga lösning. Denna koloni hyste desto större bekymmer för tyska annexioner i sitt grannskap, som den inom sig ägde ett mycket stort antal medborgare af tysk nationalitet. Här hade också frågan ständigt hållits vid lif, och det var härifrån, som man nu »bragte stenen att rulla».

Ungefär samtidigt med den nämnda guvernörsrapporten från Nya Syd-Wales ingick från regeringen i Queensland ett kabeltelegram med yrkande på omedelbar annektering af återstående delar af Nya Guinea samt med erbjudande af att på riksregeringens auktorisation taga landet i formlig besittning och bestrida kostnaderna för dess styrelse. Kolonialministern svarade endast, att det här gällde en sak »af den största betydelse, angående hvilken afgörandet icke kunde träffas utan särdeles ingående och sorgfällig öfverläggning»².

Men »den tändande gnistan» skulle snart falla. Medan resultatet af det Gladstoneska kabinetts »ingående och sorgfälliga öfverläggning» afvaktas därute under en allt mer nervös stämning, ingår plötsligt underrättelsen, att den förut omnämnda tyska korvetten Carola, som en tid legat för ankar i Sydney, står

¹ Se Staatsarchiv, bd 43, s. 116—27. — Om tysk företagsamhet i Sönderhafvet och yrkanden på effektivt skydd därför, se rapporterna från tyska konsulatet i Apia (Samoaöarnas hufvudstad) 1883—84 i Staatsarchiv, bd 43, s. 320—61.

² Egerton, a. a. s. 399.

i begrepp att gå ut på en ny expedition, med uppgift att företaga annekteringar; och man är så godt som säker på att det nu framför allt gäller Nya Guineas öde. Då brister tålamodet, och Queenslands regering besluter att handla på eget bevåg, utan att invänta riksregeringens instruktioner¹. Den 18 mars lämnar Carola Sydneys hamn, och den 20 får »the police magistrate» på den lilla Torsdagsön ute i Torres sund i uppdrag att i drottningens namn taga i besittning *hela* den del af Nya Guinea, som ej redan vore i Hollands ägo. Det skedde under öfliga former den följande 4 april². Faktum blef i vederbörlig ordning inrapporteradt till riksregeringen med anhållan om kronans konfirmation därå. I den åtföljande motiveringen framhåller Queenslands premierminister, Thomas M'Ilwraith, att den koloniala regeringen handlat under bestämd öfvertygelse, att saken varit alltför brådskande, för att man skulle kunnat afvakta instruktioner från London. Den hade, i likhet med alla experter i ämnet, ansett faran öfverhängande, att främmande makter installerade sig på Nya Guinea, i hvilken händelse Australiens ekonomiska utveckling skulle hämmas, liksom dess fred och säkerhet i hög grad äfventyras³.

Det sålunda af Queensland på egen risk tagna initiativet understöddes kraftigt af de australiska »Agents-General» i London.

¹ T. A. Coghlan, A statistical account of the seven Colonies of Australasia 1899—1900, Sydney 1900, s. 83.

² Proklamationen, som af australiska patrioter torde räknas bland »glorious documents» i Australiens historia, lyder som följer:

»I, Henry Majoribanks Chester resident magistrate at Thursday Island, in the Colony of Queensland, acting under instructions from the Government of the said colony, do hereby take possession of all that portion of New Guinea and the islands and isles adjacent thereto, lying between the 141st and 155th meridians of east longitude, in the name and on behalf of Her Most Gracious Majesty Queen Victoria, her heirs and successors. In token whereof I have hoisted and saluted the British flag at Port Moresby in New Guinea this fourth day of April, in the year of our Lord one thousand eight hundred and eighty-three.

God save the Queen!

Henry M. Chester.»

Staatsarchiv, bd 43, s. 127.

³ Regeringarna i Nya Syd-Wales, Victoria och Syd-Australien uttalade telegrafiter sin förhoppning om att annexionen måtte ratificeras. Staatsarchiv, bd 43, s. 127.

Vid en konferens med kolonialministern i juni s. å. framhöll de dessutom med stor ifver nödvändigheten af att fortgå på den inslagna vägen i och genom annekterande eller protekterande af »the West Pacific Islands». Utom af skäl som redan anförts, påkallades en sådan politik däraf, att Frankrike sades stå i begrepp att till Stillahafsöarna i stort antal deportera förbrytare. I sådant fall skulle Nya Kaledonien nära Australiens östra kust samt Lojalitets- och Marquesasöarna komma att utgöra obehagliga centra för brott och anarki, hvarigenom Australiens trefnad och välfärd kunde hotas¹.

De australiska kolonierna voro synbarligen fullkomligt ense i afseende å den preventiva annexionspolitik, för hvilken Queensland så resolut trädde i breschen. Men Gladstones kabinettt visade sig hysa en annan mening i dessa frågor. Det vägrade att stadfästa annexionen af Nya Guinea; och i den depesch², hvori kolonialministern i juli 1883 meddelade detta, förklarade han som sin mening, att besittningstagandet för Australiens räkning af de västra Stillahafsöarna hvarken vore nödvändigt eller försvarligt. För öfrigt yttrade han, att man nödgats vägra medverkan till annexionen, enär den involverade en mängd svårigheter samt ingalunda omfattades med intresse i öfriga delar af riket. Han tillät sig äfven framhålla, det en kolonial regering icke ägde makt att göra någon aktion utanför eget område, en princip, som det vore betänkligt att bryta.

Men därvid skulle saken ingalunda stanna. Lord Derby var icke nog oklok för att inskränka sig till ett blott snävt afvisande af en framställning från en själfstyrande australisk koloni. Det kunde finnas någonting, som äfven för honom gjorde saken både riktig och nödvändig, nämligen om samtliga kolonier enigt och allvarligt insisterade på den. Han känner sig sålunda för. I det han förklarar sig icke fullt säker om de öfriga koloniernas mening i afseende å frågans detaljer, uttalar han den förhoppningen, att de australiska regeringarna inom en ej alltför aflägsen framtid skulle finna utvägar för gemensamt program och enigt uppträdande i angelägenheter, som berörde hela Australien; om en sam-

¹ Quaterly Review, a. st.

² Staatsarchiv, bd 43, s. 130—33.

fälld opinionsyttring i uppkommande frågor afgåfves, så skulle det alltid blifva lättare för moderlandets regering att efter pröfning af de eventuella förslagen åstadkomma ett tillfredsställande resultat¹.

Resultatet denna gång af kolonialt initiativ och imperiellt afgörande hade emellertid blifvit allt annat än tillfredsställande. Detta kändes äfven i England, icke utan en viss oro. Snart förspordes också, att man i Australien ingalunda ämnade låta saken dö bort. På föranstaltande af Mr Service, premier i Victoria, sammankallades en »Inter-Colonial Convention» till Sydney i nov. 1883; och där antogos följande resolutioner, väl ägnade att belysa förevarande kolonialpolitiska frågor; liksom öfver hufvud innebörden af det program, som benämnts »den australiska Monroe-doktrinen» :

1:o) Vidare förvärf af främmande makt inom Stilla hafvet söder om ekvatorn skulle blifva till synnerligt förfång för de brittiska besittningarnas i Australien säkerhet och välfärd samt menligt för hela rikets intressen.

2:o) Konventionen afstår från att föreslå några aktionslinjer med afseende härå, i den förhoppning att riksregeringen kommer att i den gemensamma säkerhetens namn sörja därför.

3:o) Af Nya Guinea och de smärre öarna bör införlifvas med det brittiska riket allt, hvad den holländska regeringen icke äger anspråk på². Detta af trenne grunder:

- a) Nya Guineas geografiska position;
- b) utvecklingen af handeln i Torres sund;
- c) möjligheten af att vissa obesatta öar kunna blifva tillhåll för äfventyrare.

4:o) Englands fördrag med Frankrike angående Nya Hebriderna tages under förnyad pröfning³.

¹ Beträffande »den tyska faran», så försäkrar lord Derby, att de undersökningar som gjorts gifvit »de starkaste skäl att tro», det ingen som helst främmande makt tillänkte någon annexion på Nya Guinea. Den engelska regeringen hade verkligen gjort vissa förfrågningar i Berlin. Det svar, som finnes intaget i Staatsarchiv (bd 43, s. 129), synes dock icke ha bort gifva näring åt en så optimistisk syn på saken, som den lord Derby företrädde.

För öfrigt hade lorden den tvifvelaktiga glädjen att af Mr M'Ilwraith emottaga en nog så kraftig vederläggning punkt för punkt af sin motive-ring för riksregeringens hållning i frågan. Staatsarchiv, bd 43, s. 133—37.

² Holland hade 1881 förklaradt landet väster om 141° östlig longitud för sitt.

³ Fördraget af 1878 (se nedan) hindrade en önskad annexion.

5:o) De olika koloniernas regeringar åtaga sig att för sina respektive legislaturer framlägga förslag angående bestridandet af kostnaderna för protektionering och annektering — under tagen hänsyn till relationen mellan rikets och Australiens intressen.

6:o) Konventionen protesterar på det skarpaste mot Frankrikes uttalade afsikt att deportera en mängd förbrytare till Stillahafsöarna och uppmanar enträget Hennes Majestäts regering att begagna hvarje till buds stående medel till att förekomma detta.

7:o) Ingen som helst straffkoloni bör finnas i Stilla hafvet¹.

Det var rent språk och klart besked, som lämnades på lord Derbys trefvande undersökning af stämningen. Många kännare af koloniala förhållanden, bl. a. lord Rosebery och lord Carnarvon framhöll, att man icke finge underskatta denna stämning, som speciellt i fråga om den franska deportationsplanen var ytterligt upphetsad; hvilket snart än vidare utvisades af en allmän australisk protest emot densamma. Hvad kolonialministerns ställning till sakens vidare utveckling angår, så var han nu böjd för att slå in på annekteringspolitiken, för så vidt kolonierna bestredo utgifterna. Kolonierna hade emellertid gjort gällande, att kostnaderna borde bestridas proportionellt af dem och moderlandet — ett kraf som på många håll äfven i England betecknades såsom naturligt och skäligt; med hänsyn till bl. a. fördelarna för riket af den australiska handelns utveckling².

Man varnade regeringen för att nu behandla Australiens kraf på samma vis, som man förut behandlat Sydafrikas. Ty i så fall kunde det hända, att Australien toge saken i egna händer; och om det beslöte att »deklarera sin egen Monroe-doktrin» och att själf genomföra den, så finnes det ingen makt i Stilla hafvet, som kunde hindra det därifrån³. Det såg också ut, som om de australiska kolonierna ämnade taga lord Derby på orden äfven i afseende på samling och gemensamt uppträdande för framtiden. På konventionen i Sydney hade ett viktigt steg tagits till en framtida union emellan de australiska kolonierna; ett »Federal Coun-

¹ Quaterly Review, a. st.

² Intressanta uppgifter därom i Quaterly Review, a. st.

³ Så den bekante statsmannen i Nya Syd-Wales Sir Henry Parkes i en artikel i »Nine-teenth Century». Quaterly Review, a. st.; jfr äfven vol. 157, s. 275.

cil» hade skapats för att taga om hand sådana frågor, som det själfst funne vara af den art, att de kräfde och möjliggjorde ett gemensamt uppträdande från koloniernas sida¹; premierministerrarna i Nya Syd-Wales, Nya Zeeland, Queensland, Syd-Australien, Tasmanien och Victoria konstituerades såsom ett ledande utskott på konventionen, och detta utskott fick sedermera i uppdrag att när och hvar så syntes lämpligt sammankalla en ny konvention.

Under de vidare förhandlingarna i annekteringsfrågan förklarade sig lord Derby för saken i så måtto, att han ville tillstyrka, det en guvernör (commissioner) utsåges för Nya Guineas östra del, under förutsättning, att kolonierna garanterade en årlig summa af 15,000 pd. för utgifterna. Annekterandet tillstyrktes äfven på det lifligaste af »the Royal Commission on the Western Pacific regulations», som yttrade bl. a.: »The time has arrived at which to do nothing is in fact to take the most momentous and responsible action².»

Spänningen denna gång emellan moderlandets regering och de australiska kolonierna aflägsnades emellertid, och det hastigare än man kunnat ana — samt på ett sätt som lade en ny blamage till den Gladstoneska utrikespolitikens lagrar och lämnade en djup grämelse kvar hos koloniernas folk. Det visade sig nämligen inom kort, att de missnöjda kolonierna haft rätt i sina farhågor och sett klarare i fråga om hvad rikets och deras egna intressen härvidlag kräfde än den »småengelska» riksregeringen.

Bismarcks jättegestalt skjuter plötsligt öfver horisonten. I aug. 1884 tillkännagifver han Tysklands afsikt att annektera nordsidan af Nya Guinea. Folkkräftsligt sedt, kunde England icke hindra ett sådant företag, men med hänsyn till folkstämningen i Australien var saken ju ett surt äpple att bita i för den engelska regeringen. Utrikesministern lord Granvilles svar på den tyska noten är hållet i nog så betecknande ordalag. Han försäkrade, att »Hennes Majestäts regering icke hyste någon önskan att motsätta sig utsträckandet af tysk kolonisation i de delar af Stilla

¹ Bl. a. uppräknas just sådana frågor, som vidröras i ofvan anförda resolutioner. Se Quaterly Review, a. st., och J. Hatschek, Australien und Neu-Seeland, 1910, s. 4.

² Egerton, a. a. s. 400.

hafvets övärld, som ännu icke voro tagna i besittning af någon civiliserad stat». Men af hvad han härvid gaf med den ena handen tog han hälften tillbaka med den andra. Han tillade nämligen, att »utsträckandet af någon form af brittisk myndighet på Nya Guinea endast skulle omfatta den del af ön, som speciellt var af intresse för de australiska kolonierna, utan att man därmed ville prejudicera någon territoriell fråga utanför dessa gränser»¹.

Om lord Granville genom detta diplomatiska språk trodde sig ha tillfredsställt vare sig Tyskland eller Australien, så misstog han sig grundligt. Följande året yttrade sig Bismarck vid ett tillfälle med mycken bitterhet öfver den spärrpolitik, som tysk kolonisation öfverallt mötte, och tillade den beslöjade hotelsten, att Tyskland för den skull icke såge sig i tillfälle att såsom det hoppats främja brittiska intressen på närmare håll. Å andra sidan väckte underrättelsen om den tyska deklARATIONEN beträffande Nya Guinea den största indignation och bestörtning i Australien; och den engelska regeringen såg sig tvungen att gå till omedelbar aktion och taga i anspråk en betydligt större del af den vidsträckta ön, än man ursprungligen haft i tanke. Redan den 10 okt. 1884 annekterade England sydsidan af Nya Guinea, och den 21 jan. 1885 följde besittningstagandet af ögruppen Louisiaderna sydost därom².

¹ Egerton, a. a. s. 401.

² Edinburgh Review 1902, vol. 196, s. 232. — Den tyska ockupationen ägde rum den 3 nov. 1884. Revue des deux mondes, dec. 1915, s. 665.

Queensland, Nya Syd-Wales och Victoria bidrogo med 5,000 pd. hvar till administrationskostnaden för »British New Guinea». Genom Papua Act af 1905 ställdes Nya Guinea under namn af Papua Territory direkt under The Commonwealth. Se Statesmans Yearbook 1915, s. 305.

Det kan ha sitt intresse, icke minst i dessa dagar, att höra hvad en engelsk författare på kolonialpolitikens område för snart tjugo år sedan yttrat om konflikten mellan England och Tyskland på denna punkt. Han skrifer:

»Hade de engelska ministrarna öppet erkänt, att huru värdefull Tysklands välvilja än vore, så vore våra egna kolonisters välvilja af ännu större värde, då skulle de åtminstone vunnit aktning. Men att ständigt uttrycka en välvillig sympati för tysk expansion, alltunder det man, ledd icke af hvad man vill utan af hvad som sker, faktiskt korsar den på alla håll, måste alstra förbittring. För all del, vi ha ingenting emot tysk kolonisation i och för sig — t. ex. åt nordpolen till! Men den bistra verkligheten står kvar, att de bästa bitarna af jorden för länge sedan ockuperats,

Så var Guineafrågan för tillfället ur världen, men dess lösning hade icke skett så, som kolonierna ursprungligen önskat. Det fruktade hade inträffat: man ägde en mäktig konkurrent inom sin intressesfär. Och den saken var inte lätt att glömma, så mycket mera som den ständigt gjorde sig påmint. Att malören till en mycket stor del kunde skyllas på kolonierna själfva, i följd af deras hållning 1876, insågs väl af en och annan, äfven ute i Australien, men gjorde saken icke mindre bitter för det¹.

Frågan om Nya Hebriderna fick äfven snart sin nödortfuga lösning. Öarna hade enligt 1840 års författningsform för Nya Zeeland räknats till denna koloni, men vid en senare gränsreglering blefvo de alldeles »dortglömda»; 1878 träffades så den öfverenskommelsen mellan Frankrike och England, att ingendera makten skulle annektera dem utan låta dem förblifva oberoende. På

angelsachsarna på det ena sättet eller det anda kommit i besittning af den större delen af de bästa bitarna och att de icke alls sentera i sitt grannskap närvaron af främmande kolonier, hvilka i händelse af ett europeiskt krig kunna utgöra en fara». Egerton, a. a. s. 401.

Rättvisligen torde emellertid de koloniala regeringarna och folken böra taga åt sig en del af dessa förebräelser mot den brittiska riksregeringen för kolonial spärrpolitik gentemot Tyskland. Så tyckte äfven Bismarck själf. Se hans tal i tyska riksdagens budgetkommission den 23 juni 1884 (ref. i Norddeutsche Allg. Zeitung).

I själfva verket befann sig England åren 1882—85 mellan två eldar i fråga om kolonialpolitiken. Å ena sidan pressade Australien och andra kolonier på, å den andra kunde man icke öppet rida spärr emot Tysklands kolonisationsplaner, bl. a. på grund af den ömtåliga ställningen i Egypten och farhågorna för en fransk-tysk entente. Jfr Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, 1915, nr 5, s. 319.;

Bismarcks utförliga och demonstrativa framhållande af Tysklands vänskapliga förbindelse med Frankrike i det stora programtal, som han höll öfver tysk kolonialpolitik i riksdagssessionen den 26 juni 1884 (Norddeutsche Allg. Zeitung), torde icke så litet ha medverkat till den välvilliga hållning England i aug. s. å. deklarerade i fråga om Tysklands ockupationsplaner i Sydvästafrika. Kæpkolonien, som gjort svårigheter, tvangs att gifva vika. Se handlingarna i Staatsarchiv. bd 43, s. 274—320.

¹ Äfven Fidjiöarnas annektering har, åtminstone delvis, skett på yrkanden från de australiska kolonierna. Den interkoloniala konferensen 1870 uttalade sig enhälligt därför. Ett argument var, att Förenta Staterna enligt förljudanden tänkte taga dem under sin protektion. Men när lord Carnarvon föreslog, att kolonierna skulle bidraga med 4,000 pd. årligen till kostnaderna, vägrade de. Egerton, a. a. s. 396.

grund af de franska deportationerna till Nya Kaledonien m. fl. öar däromkring, den vårdslösa bevakningen af de där internerade fångarna samt nya franska planer på att göra äfven Nya Hebriderna till en straffkoloni voro de australiska staterna, såsom vi sett, starkt uppretade öfver detta fördrag; speciellt Nya Zeeland, hvarifrån den bekante kolonialstatsmannen Sir George Grey redan så tidigt som 1848 fäst Londonregeringens uppmärksamhet på faran af främmande annexioner i Stilla hafvet och påvisat nödvändigheten af att i tid förebygga densamma. Äfven den frågan har i hög grad bidragit till uppställandet af en »Monroe doctrine for the Pacific», och sträfvanden i enlighet därmed ha sökt göra sig gällande i en icke alltid mot moderlandet just så vänlig anda. I trots af koloniernas hemställan konfirmerade den engelska regeringen 1883 fördraget af 1878. Förnyade klagomål öfver fransk inkränkning på Nya Hebriderna och öfver det usla och för granarna vådliga tillståndet därstädes ledde slutligen 1887 till en ny traktat, enligt hvilken öarna ställdes under gemensamt »naval protectorate» af Frankrike och England. Denna traktat förnyades 1906. Styrelsen föres i enlighet härmed af en fransk-engelsk kommission. Anordningen, som långt ifrån visat sig tillfredsställande, kan ej anses annat än som provisorisk ¹.

Att de sträfvanden, som kuyta sig till den australiska Monroe-doktrinen, allt fortfarande äro faktorer att räkna med, det är uppenbart, liksom att den engelska politiken härvidlag laborerar med svårigheter, som icke äro lätta att aflägsna.

Det är icke omöjligt, skrives i *The Edinburgh Review* för 1902, att under vissa omständigheter stämningen i de australiska

¹ Under förklaring, att franska nybyggare behöfde skydd, utsände Frankrike 1884 en expedition till Nya Hebriderna samt okuperade ön Mallicolo. Bismarck passade på och spelade England det sprattet att deklarerera Tysklands absoluta désinteressement i fråga om Nya Hebridernas ockupation, hvarigenom Frankrike ytterligare eggades i sin aktion (dec. 1885). Det var en liten betalning för Englands hållning i Guineafrågan. Redan 1886 gick Frankrike vidare och besatte Port-Havanna och Port-Vila. England afgaf så en skarp protest, under påtryckning från de australiska kolonierna, som fruktade, att nya straffkolonier tillämnades i de af Frankrike okuperade områdena. Egerton, a. a. s. 403. Dubois et Terrier, *Les Colonies Françaises*, 1902, s. 1022—24. Fördragen af 1887 (¹⁰/₁₁) och 1906 (²⁰/₁₀) i Staatsarchiv, bd 48 och 75.

kolonierna kan blifva mycket fientlig mot Frankrike eller Tyskland, eller rättare mot de franska och tyska besittningarna i Stilla hafvet, allt under det stämningen hemma och de europeiska intressena helt äro på fredens sida. Samtidigt refereras i tidskriften ett arbete af Archibald R. Colquhoun — »The Mastery of the Pacific» (London 1902) — hvari styrkan af förenämnda sträfvanden kraftigt framhålles. Colquhoun vill påstå, att om en Commonwealth of Australia tidigare kommit till stånd, hvarken Förenta Staterna skulle ha tillåtits att förvärfva sin ställning på Samoa-öarna eller Tyskland att skapa sig en sfär i Stilla hafvet; och hvad det anomala tillståndet på Nya Hebriderna angår, så skulle det i så fall förvisso ha bragts till ett hastigt slut.

Nya Hebriderna och Kaledonien ha — menar han — ingen strategisk betydelse, ty Fidjiöarna behärska dem ur den synpunkten. Men Nya Guinea är af strategisk vikt. Och änskönt Australien ännu icke absolut yrkat på tyskarnas fördrifvande därifrån; så skulle det likväl starkt reagera mot hvarje extensiv utveckling af Tysklands makt i Stilla hafvet, såsom skapandet af en flottbas därstädes eller förvärfvandet af någon af Hollands ostindiska öar. »Any such action would at once rouse Australasia to a man»¹. »Den australiska Monroedoktrinen har icke ännu officiellt promulgerats eller inkorporerats i den nationella politiken, men dess anda är lefvande hos alla australier». Colquhoun anser därför, att den tid icke kan vara aflägsen, då England får att välja mellan sina kolonier och den ena eller andra af de europeiska makterna — speciellt Tyskland².

* *

*

¹ Australasia är en gemensam benämning på Australkontinenten, Tasmanien och Nya Zeeland. Stundom inbegripes därunder äfven hela övärlden i Söderhafvet.

² Edinburgh Review 1902, vol. 196, s. 233. — Fransmännen ha för sin del med en viss irritation konstaterat de australiska aspirationerna. I det stora, förut anförda, arbetet öfver det franska kolonialväldet af Dubois et Terrier, fästes sålunda uppmärksamheten därpå, att tendensen »vers une sorte de doctrine de Monroë oceanienne» hos det australiska förbundet tagit sig enstaka notabla uttryck i yrkanden på »l'entrée de Nouvelles-Hébrides dans cette fédération et l'éviction de la France de ces îles» (s.

Under boerkriget beklagade sig Canada öfver att icke hafva hållits underkunnigt om de förhandlingar, som föregingo krigets utbrott, så att dess regering bättre kunnat bedöma situationen; och som princip för framtiden härutinnan uttalade Sir Wilfrid i ett tal den 14 mars 1900: »Om ni behöfver vår hjälp, så tag oss till råds»¹. Sedan dess har också frågan om de själfstyrande koloniernas delaktighet i ledningen af rikets storpolitik lifligt diskuterats och äfven allmänt behjärtats, under förutsättning af ökad deltagande i försvarsbördorna. Till något resultat härutinnan har man ej kommit, men det är nog utom allt tvifvel, att kolonierna blifvit frågade till råds, innan England kastade sig in i världskriget. Att särskildt Australien och Nya Zeeland därvid haft anledning att tillstyrka är förut visadt. För dem har nog kriget syntts såsom ett kärkommet tillfälle att skaffa sig revanche för lidna missräkningar och att kunna rätta geopolitiska anomalier, som enligt »den australiska Monroedoktrinen» förefunnos inom deras intressesfär i Stilla hafvet. De äre- och expansionlystna unga staterna skyndade ju också att sätta sig i besittning af Tysklands kolonier och stationer därute. Den särskilda australiska eskadern — en frukt af 1902 års öfverenskommelse² — fick tillfälle att visa, hvad den dugde till äfven i rent offensivt syfte. Och de eröfringar den gjort kännas i hela Australasia såsom rent nationella bedrifter, så mycket mer som dess fartyg delvis äro bemannade och delvis kommenderade af australier och nyzeeländare. Det var denna eskader, som gjorde brittiska riket den stora tjänsten att infånga kaparekryssaren Emden, ärorik i åminnelse; och öfverhufvud ha de australiska kolonierna gjort uppoffringar i kriget, som vida öfverstiga deras aktuella bärkraft. Detta kan så mycket mera sägas, som den statsfinansiella ställningen, särskilt inom Commonwealth, vid krigets utbrott var allt annat än lysande.

1025). Och ehuru de franska nybyggarna äro i majoritet på ögruppen, anser en senare fransk författare, att man kan skatta sig lycklig öfver att »le gouvernement britannique, poussé par la Confédération australienne, n'ait pas réclamé l'annexion pure et simple de ces îles». Millet, Notre politique extérieure de 1898 à 1905, s. 172.

¹ Se Quaterly Review 1900, vol. 192, s. 267.

² Se Staatsarchiv, bd. 67, s. 203—7.

Krigsutgifterna för Commonwealth stego under finansåret 1914—15 (juli) till 14,792,960 pd. och äro för 1915—16 beräknade till 45,749,450 pd.¹ Förra statsregleringen visade ett deficit på 15,636,252 pd., hvilket i hufvudsak täcktes genom ett krigslån på 14,100,000 pd. ur den engelska statskassan. Den nya statsregleringen har att laborera med en brist af ej mindre än 50,503,104 pd. Till dess fyllande bidrager England med ett »förskott» af 10,400,000 pd. Det öfriga måste fyllas dels genom en utomordentlig inkomstskatt, beräknad att gifva 4,000,000 pd. dels på lånevägen. Då emellertid den engelska lånemarknaden förklarats icke nu kunna stå Australien till tjänst, har man här för första gången nödgats försöka sig med ett inhemskt lån, till att börja med 20,000,000 pd. till 4 $\frac{1}{2}$ %; och som detta lån tyckes slå väl ut, torde man gå vidare på samma väg. Lånet var fastställt att upptagas i fyra vändningar med 5,000,000 pd. åt gången; men redan första teckningen gaf ej mindre än 13,380,000 pd.²

Den nya krigsskatten i Australien anses vara den hårdaste, som något parlament i ett enda drag pålagt. Den börjar vid inkomst på 157 pd. och progredierar efter skalan: 3 d — 5 s; för brittiska eller australiska medborgare, som bo i England och draga sin mesta inkomst af penningplacering i Australien är den fördubblad.

I afseende på den militärstyrka, med hvilken Commonwealth deltagar i kriget, meddelade premierministern i juli 1915, att sedan krigets början afsändts 74,576 man och att 16,921 voro under utbildning.

¹ Dessa och öfriga hithörande uppgifter äro hämtade ur Economist för 1915, $\frac{14}{8}$, $\frac{28}{8}$, $\frac{4}{8}$, $\frac{11}{8}$, $\frac{18}{8}$, $\frac{2}{10}$, $\frac{19}{10}$ och $\frac{30}{10}$.

² Den 31 aug. 1915, sista teckningsdagen, ställde sig de tecknade posternas antal och sammanlagda belopp på följande sätt för de olika staterna inom Commonwealth:

New South Wales	4,750	5,383,710 pd.
Victoria	8,072	5,137,560 „
Quensland	1,523	1,007,720 „
South Australia	1,347	844,120 „
Western Australia	456	206,560 „
Tasmania	599	352,740 „

Men då hade ej kunnat inräknas teckningar från platser på en postdags afstånd från respektive staters hufvudstäder.

Icke mindre energi och offervillighet har ådagalagts af Nya Zeeland, hvilken stat liksom moderlandet i anledning af kriget skapat sig en »national ministry». Landets affärer äro för tillfället bättre än vanligt. Dess krigsutgifter täckas med en tilläggsbevillning på 2,000,000 pd. och ett inrikes lån på samma belopp till 4 $\frac{1}{2}$ %.

Alla dessa koloniala kraftansträngningar beteckna ju onekligen betydande insatser i det stora krigsföretaget. Men blott endels torde de, såsom ofvan anförts, böra betraktas som utslag af »common patriotism» — endels bottna de uti koloniernas entusiasm för egna patriotiska önskemål. Vid det kommande fredslutet vänta dessa ansträngningar sin belöning och dessa önskingar sin uppfyllelse — kan det ej ske på Tysklands bekostnad, så måste det ske på Englands.

Känslan af att man nu så långt möjligt måste tillmötesgå de närmaste önskemål, som ligga inneslutna i »den australiska Monroedoktrinen», torde under krigets gång ha blifvit allmänt utbredd i England. »Australiens kraf på tyska Nya Guinea är ett af dem, som vi icke skulle kunna motstå, äfven om vi så önskade» — skrifver sir H. H. Johnston i *Edinburgh Review* (okt. 1914) samt antyder, att Nya Zeeland sannolikt förväntar att få sig tilldeladt det tyska Samoa. Däremot anser han lämpligt, att England själf öfvertager Bismarcksarkipelagen och nordliga Salomonsöarna m. m.; att England jämväl nödgas afstå detta byte åt Australien, synes han emellertid icke hålla för omöjligt. Den som lefver får se; men ett är säkert — »den australiska Monroedoktrinen» utmynnar »til syvende och sist» däruti, att äfven moderlandet själf bör så mycket som möjligt afstå från direkt delaktighet i »kontrollen» af det område i Stilla hafvet, som Australien räknar för sin intressesfär. Englands direkta hegemoni häruti skall alltmer ersättas af Australiens. Framtidsdrömmen är en »His Majesty's Commonwealth», omfattande allt vatten och land i det södra Pacific. Men för att den drömmen skall varda något annat än en vacker nationell dröm fordras det att sörja därför, att man icke blott får behålla, hvad som nu tagits i beslag från Tyskland utan att man jämväl kan lösa Frankrike och Förenta Staterna samt Holland ut ur intressesfären. Närmast efter Tyskland önskar

man Frankrike bort, och i samband med fredsslutet kanske vi få se förhandlingar upptagas om köp eller byten i och för uppnående af detta önskemål. Möjligheterna för en uppgörelse härutinnan äro naturligtvis i hög grad beroende af världskrigets utgång, men svårigheterna skola under alla förhållanden blifva stora nog.

Efter boerkriget klagades på sina håll öfver att de själfstyrande kolonierna icke fingo vara med om att bestämma öfver freden och boernas öde. Nu har det flera gånger af ledande engelska statsmän uttalats, att kolonierna böra bli representerade på den kommande fredskongressen. Detta har sin rimlighet, icke minst på grund däraf, att såsom ofvan visats ömtåliga koloniala sårintressen äro engagerade i det stora krigsföretaget. Det är väl ej heller något tvifvel om att icke kolonierna denna gång komma att företrädas vid fredsförhandlingarna, men säkert blifva icke Englands svårigheter under den stora uppgörelsen mindre för det.

Det svenska tvåkammersystemets tillkomst.

Genmåle till D:r Hj. Haralds.

Af

Docenten **Gunnar Rexius.**

I en uppsats i denna tidskrift »Det svenska tvåkammersystemets utvecklingslinje» har d:r Hjalmar Haralds till kritisk granskning upptagit mitt under fjolåret utkomna arbete »Det svenska tvåkammersystemets tillkomst och karaktär». De anmärkningar, som här riktats mot detta, ha gett anledning till nedanstående rader.

D:r Haralds har intagits af ett mäktigt stort misshag mot hvad han kallar »den historiska riktning, som på sistone varit förhärskande inom statsvetenskapen vid vårt mellansvenska universitet», hvilken beskylls för en ensidigt historisk metod, och för att »sky allt teoretiserande som påsten, isynnerhet all filosofi». I mitt ifrågavarande arbete ser han ett utslag af denna »riktning», och detta har därför blifvit den yttre anledningen för honom att demonstrera sin misstämning.

Det är ingalunda min mening att upphäfva mig till »riktningens» försvarare gent emot dessa tillvitelser eller att ingå på en allmän principdiskussion rörande förhållandet mellan filosofisk och historisk metod inom statsvetenskapen. Jag begränsar mig till frågans tillämpning i det här närmast föreliggande fallet. Frågan blir då denna: på hvad sätt har min »historiska» och ofilosofiska metod hindrat mig att tillfredsställande lösa de vetenskapliga problem, som mitt ämne innesluter? Tydligt är det min kritikers mening, att jag ej tillräckligt gått in på de i representationsfrågan kämpande meningsriktningarnas filosofiska idégrund, utan »med äkta realpolitiskt förakt» förbigått dessa frågor.

Ett vetenskapligt arbetes metod måste tydligtvis bestämmas af de uppgifter, som det föresatt sig att lösa. Det är gifvet, att en undersökning af det ämne, min afhandling behandlar, *kunnat* sätta som sin uppgift en uttömmande och allsidig genomforskning af representationsfrågans historia ur alla synpunkter i dess relationer till alla förhållanden, hvilka på något sätt influerade på densamma: sociala, ekonomiska, kulturella, filosofiska, utrikespolitiska etc. Det hade blifvit ett arbete på volymer och samtidigt måst blifva en ingående framställning af stora partier af 1800-talets politiska, sociala, ekonomiska och kulturella historia. Här hade också representationsfrågans filosofi måst ingående analyseras.

Denna oerhördt omfattande uppgift var det icke min mening att lösa. I förhållande till ett arbete, som löste *denna* uppgift, — arbeten af denna art äro ytterst sällsynta — erkänner jag villigt, att mitt endast är ett förarbete eller rättare en specialundersökning, ehuru, som jag vågar tro, inriktad på centrala problem inom området.

Det speciella problem, som jag velat lösa, var frågan om tillblifvelsen af de principer för ett tvåkammerssystem, som kommo till uttryck i Louis de Geers representationsförslag. Det är det de Geerska tvåkammerssystemets *inre och yttre genesis*, som jag velat undersöka. Jag har velat tillse, *dels* hur systemets olika tankar (angående sättet för åstadkommande af karaktärsskillnad mellan kamrarna och angående dessas befogenheter och inbördes förhållande m. m.) vuxit fram under inflytande af inhemska förhållanden eller utländska impulser och småningom mognat; *dels* huru programmet framträdde i riksdagsstriderna och där förmått göra sig gällande, huru det trängt undan de konkurrerande programmen, och huru det kom sig, att läget omsider blef sådant, att just detta program blef det segrande. Jag vågar tro, att denna uppgift, ehuru speciell, varit af tämligen central natur i modern svensk statsvetenskap; min kritiker synes också erkänna detta, då han säger, att jag håller mig till »utvecklingens stora grundproblem».

Har det nu varit nödvändigt för dessa uppgifters lösande att verkställa en djupgående analys af de olika meningsriktningarnas *filosofiska* idégrundval? Hvad som i synnerhet förskaffat mig äran att blifva skottafva för d:r Haralds' motvilja för den »historiska

riktningen» inom statsvetenskapen, är ögonskenligen min uraktlåtenhet att ingående behandla den konservativa ståndsdoktrinen. »Man observere», utbrister min ärade kritiker, »huru förf. med äkta 'realpolitiskt' förakt går förbi de under representationsfrågans äldre skede isynnerhet ganska talrika försöken att förklara — d. v. s. uppvisa det idéella berättigandet af — ståndsrepresentationen ur 'romantiska' idéer». Ja, på dessa spekulationer har jag med full afsikt uraktlåtit att närmare gå in, men hvarken på grund af »realpolitiskt förakt» eller af fruktan för »allehanda vetenskapliga farligheter», utan helt enkelt därför att det icke var behöfligt för lösandet af de uppgifter, som jag förelagt mig. Den konservativa ståndsdoktrinen kom icke att sätta någon prägel på representationsfrågans slutliga lösning. Endast mera indirekt kom den konservativa spekulationen att lämna bidrag till uppbyggandet af det de Geerska tvåkammerssystemet. Då det är det senares genesis jag velat skildra, så blir det tydligen hufvudsakligen *dessa bidrag, dessa moment* af den konservativa spekulationen, som blifva af betydelse att utreda. Men dessa bidrag bestå ej i intresserepresentationsidéens utbildning, utan i inlägg i en del andra frågor och särskildt rörande tvåkammarfrågan. Det har t. ex. varit af betydelse att ingående undersöka, hur de konservativa utifrån ståndsprincipen som gifven förutsättning betrakta och behandla tvåkammarproblemet. Men att närmare undersöka motiveringen för själfva ståndsprincipen har varit onödigt. Det torde icke kunna bevisas, att ett närmare ingående på detta problem skulle ha rubbat eller gifvit en annan färg åt de resultat angående det de Geerska tvåkammerssystemet, i hvilka min bok utmynnar och i hvilka hela den föregående framställningen ingår såsom historiskt bevismaterial. Och jag har ansett min uppgift i och för sig såpass omfattande, att det icke varit lämpligt att i högre grad belamra undersökningen med excursioner i frågor, hvilkas upptagande icke för den föreliggande uppgiften varit nödvändigt.

Dr Haralds' funderingar (s. 13) angående mitt arbetes tillblifvelse lämnar jag åt deras värde. Hans anmärkning, att jag ej fasthållit ett klart fattadt mål — hvarvid välvilligt nog tillfogas, att detta icke gjort min historiska undersökning värdelös — har jag delvis redan bemött och hänvisar i öfrigt till bokens förord,

där plan och uppgift angifvas. Där har jag också framlagt motiven för det breda utrymme, som ägnats åt 1840—41 års riksdag, hvilken omständighet synes utgöra den egentliga anledningen till nyssnämnda anmärkning.

Detta om de allmänna anmärkningarna, nu till de mera speciella. Jag skall noggrant upptaga dem hvar för sig.

Efter de olycksbådande inledningsanmärkningarna om metodens otillräcklighet väntar man, att d:r H. skall uppvisa, hurusom denna grundbrist ledt till felaktiga eller ensidiga resultat. Han har emellertid knappast anfäktat något af mina hufvudresultat. En hufvudanmärkning framställes, genom hvilken han synbarligen tror sig ha riktat ett grundskott mot hela min »vackra konstruktion af det svenska tvåkammerssystemets utvecklingslinie». Den hypotes, hvarpå hela min »konstruktion» enligt d:r H. skall hvila, hypotesen om *Tocquevilles* betydelse för tvåkammarprincipens genombrott i Sverige, vore obevisad och anses af hr H. tydligen oriktig.

Härvid må först genmålås, att hypotesen om *Tocquevilles* inflytande *icke* är af *väsentlig* betydelse för min »konstruktion». Hvad som är väsentligt är, att den »amerikanska» tvåkammarprincipen 1840 bryter igenom — oafsedt hvarifrån den kommer. Som jag torde tydligt ha framhållit, är sistnämnda term uteslutande en terminus *tecnicus*¹ för en viss art af tvåkammerssystem, system med kamrar utgående från *samma* sociala ursprung. I och för sig säger termen intet om, hvarifrån denna princip inkommit speciellt i den svenska diskussionen. Hufvudsaken är att denna tvåkammarprincip 1840—41 vinner starkt insteg bland den mera moderata liberalismens män, samt att den *speciella form* af typen, som sedan slog igenom 1866, nämligen F. K. vald af landsting, nu för första gången lanceras och tilldrager sig stor uppmärksamhet. Sålunda i stort sedt, att den tvåkammar doktrin grundlägges, som sedan bär upp de Geers system, eller att den utveckling inäugureras, som mynnar ut i detta.

¹ Termen är kanske ej den lyckligaste, men detta är i så fall en ordfråga utan betydelse för saken. Termen motiveras i mitt arbete s. 33.

Hvarpå detta genombrott sedan beror, blir en annan sak. Det har, som jag framhållit i min afhandling, sina praktiska och teoretiska förutsättningar i det förefintliga läget och den tidigare idéutvecklingen i Sverige. Men att i detta läge också Tocquevilles inflytande kommit till och spelat en roll såsom en faktor bland andra, har jag trott mig ha anledning att antaga därför, att jag funnit talrika hänvisningar till hans bok eller i allmänhet till För-
 enta-Staternas tvåkammerssystem hos många bland dem, som med-
 arbetat vid denna tvåkamarprincipens utformning i Sverige ända från 1840 fram till 1860-talet. Men detta är en om också relativt viktig detalj, icke något, hvarmed hela min uppfattning af det svenska tvåkammerssystemets tillblifvelse står eller faller.

Det hade väl ändå varit lämpligt, att opponenter upptagit och vederlagt argumenten i min »bestickande fina konstruktion» (angående Tocquevilles roll), innan han afvisar denna. Detta har han emellertid alls icke aktat nödigt. I gengäld framställer han några motpåståenden. På dessas halt beror sålunda hela angreppets kraft. Låt oss undersöka dem. I det f. ö. skäligen osammanhängande resonemanget framträda tvenne påståenden såsom de hufvudsakliga.

1:o. Det *afgörande* i genombrottet 1840 var de *konservativas* öfvergång från status quo till en positiv reformståndpunkt; det hela var således en »taktisk svängning, icke en utveckling af principiell art». Jag förstår ej fullt, huru detta påstående kan vara ägnadt att vederlägga min ifrågavarande hypotes. Förvisso kan det diskuteras, hvilken af tilldragelserna 1840—41 som var mest »afgörande» för representationsfrågans vidare utveckling; om det var den, man må väl säga, slump vid utskottsvalen, som möjliggjorde framkomsten af ett liberalt utskottsförslag, eller om det var att det lyckades de radikala elementen att förhindra en kompromiss mellan de båda valsätten¹, eller om det var de konservativas

¹ Mot min uppfattning, att kompromisspolitiken eller öfverhufvudklassvalprincipen härigenom blef på ett för framtiden afgörande sätt undanskjuten, har en annan förf., prof. EDÉN i *Forum* 10/4 1915, invändt, att det dock bör märkas, att ännu 1851 ett klassvalförslag, det s. k. Lagerbjelkeska, genom förstärkta utskottets tillstyrkande blef hvilande. Härpå svarar jag, att detta förslags antagande såsom hvilande torde ha berott därpå, att det icke betraktades såsom en relativt definitiv lösning af representations-

taktiska svängning¹. Förf. har alldeles missuppfattat min Tocqueville-hypotes, om han förmenar, att jag i den söker den afgörande förklaringen till den vändning, representationsfrågan tog 1840. Det afgörande i en politisk händelseutveckling är sällan af »principiell» art. Det är viljekrafter, icke teoretiska principer, som länka historiens gång. Och den principiella utvecklingen på det politiska området försiggår aldrig som en dialektisk tankeprocess, utan betingas och beror af de faktiska händelsekomplexen och de faktiska lägenas förändring. Med min Tocqueville-hypotes vill jag icke säga annat, än att då 1840 ett nytt och oväntadt *faktiskt läge* (de samfällda valens framträdande till aktualitet) tvingade speciellt de moderat-liberala till en ny orientering och till att söka andra garantier såsom ersättning för den ännu 1834—35 af de flesta af dem godtagna klassvalprincipen, sålunda *framdref en prin-*

frågan, utan egentligen endast som en provisorisk förbättring af ständsrepresentationens arbetssätt (ungefär som de senare införda plena plenum) — något annat innebar ju knappast heller förslaget — hvilken icke skulle kunna afbryta eller fördröja arbetet på den »verkliga» reformen. Däremot finner man från 1840-talet de liberala bestämt motsätta sig en på (helt eller delvis) ständsgrund hvilande reform *af den genomgripande karaktär*, att den kunde väntas blifva mer eller mindre definitiv och förhindra hvad man kallade den »verkliga» reformen. 1840 har kompromiss-tanken ännu ganska stora chanser inom det liberala partiet. Redan vid följande riksdag äro dessa ofantligt minskade, och en af orsakerna härtill ser jag däri, att det intensiva radikala motståndet 1841 lyckats förhindra en sammanjämkning och göra ett förslag på uteslutande samfällda val hvilande. Efter 1841 har det, så vidt jag kunnat se, vid intet tillfälle varit någon som helst utsikt att få de båda lägre ständens bifall till en som definitiv uppfattad reform på grundval af kompromiss mellan val-sätten. — Däremot anser jag det knappast sannolikt, att representationsfrågan verkligen skulle ha fått sin lösning på kompromissens grund 1841—44, om icke Waerns och Gustaf Hiertas m. fl:s agitation kommit emellan; de konservativa skulle säkerligen icke ha accepterat en lösning enligt t. ex. Troils eller Ödmans förslag, och hade kanske, såsom d:r Haralds antyder, ej ens velat vara med om att definitivt fastslå, hvad de 1840 preliminärt erbjödo.

¹ Den sistnämnda omständigheten kan jag icke tillmäta en fullt så stor betydelse för den senare utvecklingen som d:r H. De konservativas erkännande af reformbehovet underlättade det visserligen för de liberala att hålla frågan vid lif under 1840-talet, men reformen genomfördes ju dock slutligen mot de förras motstånd och ej alls efter deras linjer samt hade antagligen genomdrifvits på samma sätt, äfven om de hela tiden behållit statusquo-ståndpunkten.

cipiell utveckling, så fingo de därutinnan stöd och ledning från Tocqueville. Den faktiska lägeförskjutningen må ha varit i stort sedt af större betydelse än den däraf betingade principiella utvecklingen. Men detta hindrar icke, att det är af vikt att studera även de mera teoretiska inflytelserna på den senare. Här har Tocquevilles inflytande sin plats såsom en faktor bland andra. Och det blir, om man antager min uppfattning om sambandet mellan 1840—41 års moderatliberala doktrin och de Geers förslag, af intresse för belysningen af detta senares idéinnehåll och inre genesis.

Skall d:r Haralds' anmärkning hafva någon mening, som verkligen träffar min framställning, så måste det vara den, att det icke alls är de liberala, d. v. s. de samfällda valens anhängare, utan tvärtom de konservativa, som vid sin svängning 1840 uppfunnit och grundlagt denna »amerikanska» tvåkammardoktrin, hvilken bildar utgångspunkten för den tankeutveckling, som leder fram till de Geers förslag. Och detta är, *mirabile dictu*, just hvad han synes vilja påstå. Han säger att »den amerikanska principen afböjdes ju dock af konstitutionsutskottet då». Men däremot »har principen om tvänne kamrar på samma sociala grundval slagit igenom i Hartmansdorffs uppslag, fastän sedermera ståndsskillnaden borteliminerades i 1866 års reform. Själfva det Hartmansdorffska tvåkammarsystemet förefaller ju närmast att vara en utbildning af tanken, att tvåkammarsystemet redan fanns in nuce inom fyrståndsrepresentationen. I så fall blir väl Tocquevilles bok tämligen öfverflödigt som förklaringsgrund».

Sålunda: den de Geerska tvåkammarprincipens ursprungliga upphofsman är enligt d:r Haralds Hartmansdorff; det är egentligen dennes förslag, som de Geer upptager, endast att »ståndsskillnaden borteliminerades». Och Hartmansdorff har i sin tur härledt denna tvåkammarprincip ur den gamla ståndrepresentationen. Det må erkännas, att förf:s och mina olika »metoder» här fört till alldeles olika resultat! Det är visserligen sant, att Hartmansdorff omfattar denna tvåkammarprincip, och jag har i min bok sökt att tillfullo värdesätta hans bidrag till tankens genomarbetning. Men först må märkas, att när Hartmansdorff första gången framlade ett dylikt förslag vid de gemensamma konferen-

serna sept.—okt. 1840, så hade principen redan med kraft framförs af de liberala¹ reservanterna i K. U., hvadan Hartmansdorff ingalunda är dess upphofsman. För det andra: i Hartmansdorffs förslag är principen svagt utvecklad, karaktärsskillnaden mellan kamrarna så godt som ingen, medan däremot en af de nyssnämnda reservanterna, Spens, framfört tanken just i dess för den senare utvecklingen speciellt betydelsefulla form, F. K. vald af landsting, hvilken tanke är alldeles främmande för Hartmansdorff. Att Spens' förslag för det de Geerska systemets utveckling har vida större betydelse än Hartmansdorffs, kan väl ingen, som på allvar studerat frågan, förneka.

Särdeles olyckligt är d:r Haralds' påstående, att Hartmansdorff »förefaller» att ha hämtat tvåkammaridéen från ständsrepresentationen. Hade min ärade kritiker bekvämat sig att anlita den föraktade »historiska» metoden och undersökt, huru Hartmansdorff själf framställer saken, i stället för att på fri hand fantisera öfver, huru det »förefaller», så hade han lätt funnit, att det förhåller sig precis tvärtom: Hartmansdorff betraktar tvåkammarfördelningen såsom (i förhållande till ständsrepresentationen) en fullständig nyhet, hvilken skulle tjäna att afhjälpa en brist hos den gamla representationen, nämligen bristen på »instanser»².

2:o. D:r Haralds' andra argument är att »den svenska första kammaren af år 1866 hade dock en närmare förebild i den holländska med dess 9-årsperiod och val af en verklig provincialrepresentation än den amerikanska senaten, såsom redan Naumann påvisat». Tackar för upplysningen! Hade förf. något mindre flyktigt studerat mitt arbete, så hade han funnit, att jag just opponerar mot denna gamla och välbekanta, af många författare återgifna, men aldrig bevisade teori om Holland såsom närmaste mönster

¹ Härmed menas, såsom i min athandling, de samfälliga valens anhängare, sålunda t. ex. äfven C. G. Spens.

² Huru d:r H. kommit på denna egendomliga idé, som strider alldeles emot Hartmansdorffs egna uttalanden, är svårt att förstå. Själf säger Hartmansdorff i sin bok »Förslag till svenska folkrepresentationens ombildning» 1851 (s. 67) om fyrståndsriksdagen, att »änkönt hon har flera hus än någon annan och i själfva verket för många, hörer hon dock till *enkammarsystemet*, emedan intedera huset granskar hvad det andra tillgjort, utan samteliga besluta hvart för sig i sista hand öfver hvarje ärende».

för de Geer. Mitt hufvudargument mot denna är, att idén om F. K. vald af landsting vunnit insteg och stor principiell anslutning i Sverige redan flera år innan det holländska systemet 1848 såg dagen, och att det är från dessa svenska förslag, icke från Holland, som de Geer öfvertager idén¹. Vill d:r Haralds häremot restaurera den »holländska» teorien, så må han anföra bevis. Ett naket påpekande af en allbekant teoriers existens utgör intet argument i en vetenskaplig diskussion.

Slutligen anser sig d:r Haralds ha fått ett stöd gent emot min Tocqueville-hypotes i förmenta motsägelser i min framställning af denna fråga. Han har beslagit mig med att på sid. 158 med stor »tvärsäkerhet» påstå Tocquevilles inflytande kunna i detalj påvisas, men däremot redan på nästa sida begränsa mitt påstående till att det »torde vara högst sannolikt, att man åtminstone delvis däri kan se en frukt af Tocquevilles inflytande». Och förf. konstaterar hos mig, med dessa citat såsom enda belägg, brist på hållning och rent af vana att gifva med ena handen och taga med den andra. D:r H. har emellertid haft en synnerlig otur med detta enda belägg. I brådskan har han råkat förbise, att mina båda påståenden gälla två *helt olika saker*. Det förra, »tvärsäkra» påståndet gäller Tocquevilles inflytande med afseende på tvåkammarprincipens genombrott i Sverige *öfverhufvudtaget*, hvilken sak jag anser säker; det senare gäller hans betydelse för tvåkammaridéns *speciella utformning* och för inarbetandet i den svenska diskussionen af den typ, jag kallat »den amerikanska», en sak för hvilken jag endast anser mig ha förebragt sannolikhetsbevis. För den uppmärksamme läsaren torde det icke vara svårt att i min bok öfvertyga sig om detta förhållande². Någon motsägelse

¹ Se t. ex. min afh. s. 325, n. 5. Före 1848 valdes i Holland den *nedre* kammaren, sålunda (då öfre kammaren utsågs af konungen) *hela* den *folkvalda* delen af riksdagen, af provinsrepresentationer, och detta mönster torde ha influerat på grefve Spens' *första* förslag, enkammarförslaget af 1834. *Någon* plats, ehuru obetydlig, i vårt tvåkammar-systems ursprungshistoria, tillerkänner jag således holländskt inflytande. Men tanken att göra detta valsätt till F. K:s särdrag kommer icke därifrån.

² Orden »i detalj», hvarpå hr Haralds hängt upp sig, förekomma i följande sammanhang: Tocquevilles inflytande på den *allmänna* politiska idéutvecklingen kan vara svårt att noga bestämma, men i en detalj kan det med större säkerhet fastställas, det har bidragit till tvåkammarprin-

mellan de båda påståendena föreligger sålunda alls icke. Men d:r Haralds är genast färdig att dekretera att »författarens ståndpunkt icke varit till fullo fixerad vid tryckningen» samt att uppställa sin nyssnämnda anmärkning om min bristande hållning, hvilken anmärkning, då den senare återkommer, icke anses behöfva ytterligare bestyrkas utan framföres som en bekant och bevisad sak. Sannerligen en lättvindig metod för kritiken af ett allvarligt vetenskapligt arbete!

Jag kan efter denna granskning icke finna annat än att, då d:r Haralds' anmärkningar genomgående äro framslungade alldeles på måfå utan skymt af bevisning, så kvarstår min Tocquevillehypotes — med det relativa värde jag tillmätt den — alldeles orubbad af hans kritik, precis lika mycket eller lika litet sannolik som före densamma.

I belysning af hans allmänna tillvägagångssätt såsom kritiker kan jag också med skäligt jämnmod bära hans försök att förringa värdet af min framställning af representationsfrågans gång vid 1840—41 års riksdag genom påståendet, att denna egentligen endast skulle vara en »fylligare» skildring af »hvad man vetat förut genom t. ex. Clasons framställning i Illustrerad Historia». Jag lämnar åt läsaren af mitt arbete att pröfva riktigheten af detta påstående.

I en enda punkt ger jag min opponent rätt, nämligen i hans anmärkning mot bokens titel. Det är riktigt att det mera är det de Geerska tvåkammarsystemets tillkomst och *afsedda* karaktär, som jag skildrat, än den karaktär som det sedan i verkligheten fick. Detta hade ju kunnat komma till uttryck i titeln.

Jag har nu gått igenom d:r Haralds' anmärkningar. Det kunde vara frestande att tillägga åtskilliga reflexioner öfver detta något egendomliga sätt att föra en vetenskaplig kritik. Men jag afstår därifrån och nöjer mig med att konstatera, att han trots de

cipens genombrott. Ordet afser sålunda endast att ställa tvåkammarsystemet *såsom sådant* såsom en detalj i motsats mot den allmänna politiska åskådningen, men säger alls intet om möjligheten att fastställa hans inflytande i fråga om principens speciella utformning, hvilken möjlighet bedömes först å följande sida.

mönster. Jag framställde min uppfattning (s. 333) så, att sambandet med de förstärkta utskotten låge »i principen, att ett skiljedomsinstitut öfverhufvud borde finnas för afgörande af frågor, som icke kunna falla», men att idén om att härvid använda gemensam votering i stället för förstärkta utskott vore »en importartikel från Norge». Jag vidhåller denna uppfattning, men skulle vilja retouchera ordalagen till något starkare betonande af det förra sambandets betydelse.¹ Jag skulle vilja uttrycka saken så, att själfva *grundprincipen*, en enkamrig öfverbyggnad öfver den delade representationen, är ett arf från ståndsriksdagen, men att den nya *formen* för idéns tillämpning härrör från imitation af Norge. Icke så som skulle de Geer ha haft Norge i tankarna såsom mönster. Men de Geer har upptagit institutet från de äldre svenska förslagen. Går man nu igenom dessa för att se, hvarifrån institutet kommer, då det först vinner fast fot i den svenska diskussionen, så kommer man ovillkorligen till den af mig framställda teorien. Institutet kan sägas först framträda i Richert-Anckarsvårdska förslaget, där de båda nämnderna ha absolut veto mot hvarandra i lagfrågor, men rösta gemensamt i andra frågor. Detta förslag framlägges såsom ett enkammarförslag (i öfverensstämmelse med då gängse föreställningar om »aristokratisk» sammansättning såsom kriterium på en öfre kammare). Man skulle emellertid lika väl kunna kalla det ett tvåkammerssystem med ett enkammarinslag, gemensamma voteringen i vissa frågor. Det norska ursprunget är här uppenbart. Det afgörande är emellertid att undersöka den punkt, där institutet kommer in i verkliga tvåkammarförslag. Detta sker i och med Spens förslag 1840 samt 1841 års K. U:s. Från dessa öfvergår det

¹ Äfven i fråga om likställighetsprincipens ursprung har jag möjligen i afhandlingen använt ordalag, som förringa betydelsen af traditionen från ståndsriksdagen mer än jag egentligen velat. Min afsikt var hufvudsakligen att framhålla, att principen icke *uteslutande* har sin rot i anslutning till ståndsriksdagen, utan *också* i en medveten och af hvarjehanda doktriner samt principiella och praktiska motiver behärskad spekulation — sålunda framför allt att den icke inkommit genom en *oreflekterad* anslutning till gammal tradition utan grundligt öfvervägande af principens mening och nytta. Frågan om mer eller mindre i detta hänseende betraktar jag själf såsom en af de punkter i min afhandling, där en ytterligare diskussion är nödvändig för en fullt exakt afvägning af olika faktorerers relativa betydelse. Jag får möjligen tillfälle att framdeles återkomma härtill.

till flertalet af de förslag under 1840-talet, som jag närmast be-tecknat som de Geers föregångsförslag, och sedan till de Geers. Det gäller då att fastställa, hvarifrån Spens och 1841 års K. U. fått idén. Man finner då, att bådas utgångspunkt var 1840 års i kammarfördelningsfrågan rent norska förslag. Detta uppdelade riksdagsfrågorna i två grupper efter en indelningsprincip, som var en kombination af den norska indelningen i lagfrågor och andra frågor och den svenska i frågor, som kunna, och sådana som icke kunna falla. Den förra gruppen låter utskottsförslaget kamrarna, »nämnderna», behandla hvar för sig men med gemensam omröstning som skiljedomsinstitut; den senare gruppen gå direkt till gemensam behandling. Spens' förslag i hans reservation ansluter sig nu tämligen nära till utskottets och utgör egentligen en om-arbetning af detta. Han utbildar tvåkammars-ansatsen i utskotts-förslaget till ett verkligt tvåkammarsystem, dels genom att skapa en verklig karaktärsskillnad mellan kamrarna, dels genom att stärka deras inbördes ställning. I det senare hänseendet går han i stort sedt så tillväga, att han ger kamrarna absolut veto mot hvarandra i de frågor, som utskottsförslaget lät behandlas särskildt af hvar kammare (före ev. gemensam votering), men behåller gemensam votering såsom skiljedomsinstitut efter föregående separatbehandling i de frågor, som utskottet hänvisade direkt till gemensam behandling. Sålunda: han har till utgångspunkt ett förslag af norsk typ och omarbetar det bl. a. genom att begränsa den gemensamma voteringens användning. Och liknande är förhållandet med in-stitutets inträde i det reviderade utskottsförslaget 1841. Detta är, närmare utfördt, hvad jag menar, då jag (s. 333) kallat den gemen-samma voteringen »ett stycke af det norska enkammarssystemet som behölls (i begränsad användning), då detta eljest — af Spens och 1841 års konstitutionsutskott — omarbetades till tvåkammars-system».

Jag stärkes i denna uppfattning äfven af en annan omstän-dighet. Då nu gemensam votering förekom i dessa förslag af 1840 och 1841, som utgåfvo sig för att åsyfta tvåkammarsystem, så mötte den motstånd, därför att den betraktades som ett afsteg från tvåkammarsprincipen och såsom ett enkammarinslag. Spens förutser i sitt förslag denna invändning och anför, att gemensam

votering visserligen icke kunde hafva plats i ett på ståndsskillnad byggdt tvåkammar-system, men väl i ett sådant som det af honom föreslagna, där skillnaden mellan kamrarna vore relativt liten. Bergfalk framlägger ungefär samma uppfattning (afh. s. 271). Dessa principiella betänkligheter, som man hyser eller söker afvärja, hade väl knappast framträdt, om man betraktat institutet närmast i analogi med de förstärkta utskotten. Betänkligheterna synas mig bero på, att man ansåg sig ha fått institutet från ett enkammar-system och därför i början var en smula tveksam angående dess förenlighet med tvåkammarprincipen.

Härmed vare naturligtvis alls icke sagdt, att icke de svenska politikerna skulle ha kunnat på egen hand uppfinna idén. Utan endast att det *historiskt* och faktiskt är från Norge, som den först införes i vår representationsfråga.

Studier öfver frihetstidens politiska idéer.

Af

Fil. lic. Erik Fahlbeck.

III.

Författningens motståndare.

Vid sidan af och gentemot de tvenne i sista häftet af denna tidskrift behandlade riktningarna inom frihetstidens politiska tänkande uppträder en tredje, som skiljer sig från dem genom att mer eller mindre starkt betona nödvändigheten af själfva författningens ombildning.

Huru stora skiljaktigheter som än förefunnits mellan de två förutnämnda åskådningarna, ständerenvåldsläran och maktfördelningsteorien, i den punkten stämde de dock öfverens, att de betraktade 1720 års R. F. som den bästa, blott den rätt tillämpades. Hvarje afvikelse från rikets besvurna fundamentallagar var för dem begge ett brott, ja det värsta af alla. Fredenstierna (Mem. ang. Financeverket o. Lagarnes värkställighet, tr. 1769) ville ej tro, att någon kunde vara »så innerst fördärfvad, ja ursinnig», att han sökte förgripa sig på vår oskattbara regeringsform, »som af Englar ej synes kunna bättre författas». Emellertid fanns en hel del folk, som trots allt inte var nöjdt med det »sälla regeringsskicket», antingen detta nu berodde på okunnighet om dess rätta innebörd, principiella meningsskiljaktigheter eller blott missnöje öfver lidna eller inbillade oförrätter, hvilka naturligtvis på intet vis behöfde stå i samband med styrelseformen. Dessa alla bildade aldrig något enhetligt parti, ehuru väl åsikterna om hvad som fordrades för att bättra författningen, gingo så tämligen i samma riktning: konungamaktens höjande¹. 1750- och 60-talens hofparti var — utom den mera tillfälliga förstärkningen af respektive mössor och hattar —

¹ Äfven nu är det således främst författningens gestaltande i verkligheten, som meningsskiljaktigheten rör sig om. Att den allra största delen af de tysta eller öppna anhängarne af denna tredje hufvudriktning nämligen allmogen, ej stod på någon som helst genomtänkt teoretisk grund — vare sig naturrättslig eller annan — är ju klart.

sammansatt af konungaparets omgifning samt officerare, alltså till största delen af adel. Huru hofpartiet genom allianser med endera af de två stora parlamentariska partierna sökte vinna sitt mål, och hur det till följd af dessa allianser såg sig nödgat att acceptera skiftande balansläror på författningens grund, är skildrat i föregående uppsats. Därvid framhölls också, att konungapartiets innersta önskningsar dock pekade åt annat håll, sträckte sig utöfver författningen af 1720.

Därjämte fortlede emellertid ute bland den stora, kanske största, delen af Sveriges folk en mer eller mindre medveten, mer eller mindre varm känsla för konungens majestät, konungen själf, uppammad och närd sedan sekler tillbaka. Bönderna hade aldrig förgätit, att det var konungen, som frälst dem för herrarnes öfvermakt, och han framstod nu icke mindre än förr som en folkets, allmogens värnare mot adel och ämbetsmän. Så fort öfvergrepp af dessa väckte de djupt rotade minnena af »herrevälde» till lif, blossade kärleken till och tron på konungen åter upp. Detta är grunden till de oroligheter, som gång efter annan upptände själfva böndernas fullmäktige vid riksdagen. Bönderna blefvo också ansedda som opålitliga anhängare till den nya författningen. De öfriga stånden beklagade sig åter och åter öfver de »irrläror» och »villomeningar», som häftade vid såväl allmogen i bygderna som deras utskickade bland ständerna. Med sorg och »billig afsmak» finna de, huru allmogen eftertraktar att — som det heter i de trenne ståndens svar på bondeståndets memorial vid riksdagen 1723¹ — »tillägga Konungen den mackt o. myndighet, som forna Sweriges Konungar efter Riksdens gamla Lag och Stadgar hafva ägt och öfwat». Bondeståndet betraktades som ännu så länge mindre upplýst, en yngre oförståndig broder. Att äfven varma anhängare af regeringsskicket funnos bland allmogen, är klart. Dennas konungssinnade stämning kommer till utbrott blott när den känner trycket af hvad den anser vara »herremakten».

Men så är det också tvifvelaktigt, huruvida bönderna och den stora massan även af andra samhällsklasser någonsin fick ett riktigt begrepp om det essentiella i den nya ordningen. Allmogen »lefwer altid uti sin stilla oskyldighet, wet aldrig af Statsintriguer, utan skiöter sitt arbete, hwarmed hon är syslosatt» säger sant och riktigt Ärlig Svensk. Höga vederbörande torde också närmast varit ängsliga för att folket skulle få reda på för mycket. Detta framgår af enstaka uttalanden, som kasta ett hjärt ljus öfver denna sjuka punkt. Så yttrades i sekreta utskottet vid 1755—56 års riksdag betänkligheter mot att låta trycka rådets och ständernas läxa till konungen angående hans skyldigheter, »emedan Allmänheten kunde få veta att Konungen allenast dependerar af pluraliteten i Rådet, hvilket torde väcka missnöje». (Gust. Papp. Del II s. 42). Dagen efter Adolf Fredriks tronafsägelse yrkade

¹ Tr. hos Ärlig Svensk s. 176 f.

riksrådet baron Friesendorff, under rådets sammanträde, på eftergift mot konungens fordran, bl. a. emedan »Riksstyrelsen igenom Konungens afsägelse och personliga frånvaro ifrån Rådet, i anseende till det begrep allmänheten sig derom gjorde, ofelbart måste ganska mycket äfwentyra». (Prot. i rådet ^{16/12} 1769)¹. »Hwad wärkan och intryck skulle icke det gjort i alla landsorter», heter det på ett ställe till försvar för ämbetsverkens steg Dec. 1768² »om det skulle hafwa därwid förblifwit, at en den Mildaste Konung nedlagt regements-bördan, och Rådet satt sig i Riks-Styrelsen? Hwilken swarar för alt det buller och den resning sådant kunnat åstadkomma, särdeles hos en, öfwer tryckande svårigheter missnögd Nation, om icke kongl. Collegier och Embetsmän med sine gjorde declarationer tilfredstält menighetens upprörde sinnen».

I Swea Rikes Styrelse efter Grund-Lagarne, 1768, påpekar och berömmar förf. väl svenskarnas »naturliga drift, at i högsta grad älska sin konung och öfwerhet», hvilket hos dem är en »medfödd och Naturlig böjelse» (s. 203), men beklagar därefter, att många ägna konungen »en gudomelig wördnad» och hålla före det »hela Regeringen och styrelse-werket wore allena uti Konungens hand och borde uti hans dyra Person sökas och finnas alt hwad til undersätelig rätt, frid och frälse lända måtte», »et felaktigt Begrep», »en lämning af Enwäldstiden», som »så smygt sig uppå Folket under smickran, at det än i dag icke aldeles wil låta rätta sig». Gustaf III kände till fullt och visste att begagna sig af folkets gamla tro på sin konung. »Bondeståndets wördnad för Gud och öfwerhet» låter det i hans tal vid riksdagens afslutning 9 sept. 1772, »har ock sig visat, sedan det, lemnadt till sig sjelft, ej rådfrågat annat, än den kärlek för fosterlandet, hvilken i alla tider varit Svenska Allmogens kännetecken»³. Och en annan gång, före revolutionen, då han beräknade möjligheterna för en erövring af Norge, skrev han, att han förlitade sig på svenska nationens »respekt för deras Konung, som hos dem är en religiös känsla». (Gust. Papp. Del I s. 233). Hos de breda lagren af folket, hos »Allmogen, som är enfaldig och går sine rätta wägar, samt wet af inga räfkrokar» (Hamilton, fören. utsk. prot. ^{14/10} 1769) kwarlede utan twifvel minnen och föreställningar om Sveriges forna konungar och deras makt. Dessa sökte som naturligt hofpartiet att widmakthålla och genom olika medel underblåsa. Något parti kunde dock af lättförklarliga skäl ej bildas av denna massa, utan gällde det att på lämpligt sätt — i tysthet för »Högsta magten» — komma folkets önsknings och känslor tillmötes.

¹ På samma sätt framhålles i Tankar öfwer et Högsmål i Svenska Jure Publico (v. Oelreich) 1769, s. 14 o. 15, hurusom ständerna infört namnstämpeln, för att hvarje schism mellan konung och råd måtte blifva »för Allmänheten på det ömaste fördölgd».

² Undersökn. öfwer Den i en utkommande Vecko-skrift lofwade upplysn. för svenska Folket, 1769, s. 29.

³ G. III:s Samlade skrifter, del I, s. 98.

Alla dessa, som höllo på en stark eller starkare konungamakt, voro sålunda utan någon stramare yttre sammanhållning. Grunden för de olika åskådningarna var också olikartad. Där var den stora massan, för hvilken konungens person stod som något upphöjt, vördnadsvärdt, omhvarfd af seklers helgd och mystik. Konungens rätt var för mängden ursprunglig och lika helig som någonsin »folkets» för frihetspartierna. Andra funnos emellertid, som fullt stodo på frihetstidens vanliga naturrättsliga grundåskådning, men hvilka af patriotiska hänsyn ansågo konungamaktens utvidgning nödvändig. Slutligen kan man urskilja begynnande föreställningar om »upplyst despotism», hvilka naturligtvis inte kunde trifvas samman med maktägande ständer, utgångne från folket och begåfvade med »originär och perpetuel rätt».

Uttryck för den första av dessa stämningar gifver bl. a. den 1756 utspridda, och som högst förgriflig ansedda skriften: *Swea Rickes tilstånd uti et kort Begrepp sammandragit och förestäld, författad troligen af E. Wrangel*. Landets utarmade och ömkliga tillstånd utmålas här till en början i bjärta färger. Ämbetsmännen husera efter eget välbehag utan att någon håller ett öga på dem (s. 8). Landet har måst genomkämpa ett nesligt krig, med »den Wårckan at Wij nu äro de sammans Åtlöje, som tilförne bäfwade för det Swenska Namnet» (s. 9). »Ehuru man skulle willja bemöda sig at undandölja rätta Sammanhanget, så stadnar likwel Skullden på våra myndiga Herrar, eller de så kallade Ricksens Råder med alt Deras Anhang». »I mine läsare, som hållen före at I, under en fast och oryggelig Lag ägen Beskyd til Lif och Welfärd, låten nu rätta Eder! I hafwen ingen annan Lag än Herrarnes Willja och Godtycke, hwilcka utan Blygsell trampa de allra heligaste Stadgar under Fötterne, enär De intet wilja göra sig den Mödan att låta ändra dem, efter Omständigheterna».

»I som bidragen til ett Kongeligt Hofs anständiga Underhåll, låten intet förblindä Eder af den hugneliga Tanckan, at Eder milda och nådiga Konung, däremot kan draga öm Försorg om det Allmäna sant befordra sina älskade Undersåtares Förmån. Han önskar wäl ingenting högre; men Herrarne sättia Honom utur Stånd dertil, emedan Han äger intet mer än *Et Skien af Rikets Höghet*, Ricksens Råd äga Myndigheten, som deras af Ricksens Ständer gillade Skriffit af den tredje Nov. 1755 uttryckeligen förklarar. Med et Ord, i dess Ställe, at I borden wara frie Undersåtare, styrde af en Lagbunden Konung, så ären I Herrtienare sålde under främmande Wälde».

För att tysta dem, som genomskåda bedrägeriet, heter det vidare, tillgripas alla medel. Anhängare skaffar man sig genom maktspråk och mutor. Svårast har det varit att föra det ärbara bondeståndet bakom ljuset och endast motvilligt har det måst foga sig i herrarnes anordningar. Genom en usel skrift, »et afgrundsfoster» kallad »Ärlig Svensk», söka herrarne blanda bort korten för den godtrogna allmänheten. »Huru afmålar han —

Ärl. Sw. — icke i grufweligaste Måtto alla Enwäldets swåra Påfölgder; Men förtiger deremot de obeskrifweliga Olyckor, och det mångfaldiga Elände, som de Länder måste förfara, där högsta Myndigheten är uti några Enskylte Händer». »Huru yttrar han sig icke otillbörligen om Wåra yppersta Konungars Regering. Här måste jag fasa och Håren resa sig på Hufvudet, när jag efter-sinnar, at de regenter, hwilcka warit menige Mans Hägn och Beskydd, De hwilckas Dygder sirat Tronen, och uppwäckt hela wärl-dens Förundran» nu afmålas som »grymma och sanslösa Menniskior» i en »allmän Swensk Skriff». »Det var ej nog, at Lögnen skulle upphöja wåra Herrars Förwaltning, utan äfwen besläcka Wåra oförnekliga *Carlars, Konung Carl den Elloftes, och konung Carl den Tolfes Ärefulla Lefnader*» (s. 26). Liksom Christiern Tyrannen hafva herrarne »rifwit Riks Styrelsen til sig ifrån den som, genom Swenske Mäns fria Wal och Förtroende, är berättigad at regera», men »Ännu äger I en konung, hwars Ankomst uti Riket bewist, genom hugneliga Påfölgder, at Gud hade utset Honom til Sweriges räddande. En Konung af Wasa Blodet, som jemte alla andra höga Egenskaper äfwen besitter den, att utan Betänckande hålla sitt Lif ospard, för Undersåtarenas Wälfärd. Hans mun är tillsluten genom Herrarnes fogade Anstalter; men hans Hierta kallar Eder» — skynda derfor I allmogemän öfver landet, medan tid ännu är, att uppfylla edra skyldigheter emot Konungen!

»Konungens Rättighet och Landets Uppkomst blifwer wårt Fälttecken.»

Så slutade denna uppviglande skrift, som i kraftiga ordalag gaf luft åt en mot allt rådswälde afvog stämning och skickligt slog an de strängar, som mest kunde finna genljud hos allmogen. Frammanandet af herreväldets faror och Sveriges forna konungars godhet, kraft och omtanke för menige man, måste alltid verka på mängden. Det förhöll sig, som Tengberg med en bild träffande säger, att »under detta tidehvarf, som oförtjent här frihetens namn, var det ytan af samhället som grumlats, medan floden på djupet gick frisk och klar»¹.

Mot slutet af frihetstiden kom konungskheten till synes ojämförligt mycket oftare och djärfvare än förut. Det var icke endast hos allmogen, tronen hade sitt starka fäste. Händelserna vid riksdagarne och de maktägandes hänsynslösa kamp bidrogo till att i allt vidare kretsar väcka eller stärka misstroendet mot den rådande regimen. Efter tryckfrihetens införande kunde känslorna äfwen i tryck få friare lopp, och skrifter, som tio år förut skulle ansetts för högmålsbrott, började nu spridas: Särskilt efter konungens tronafsägelse 1768 och de därmed förknippade händelserna, framträdde konungskheten ohöljt. Det kommer som ett spontant utbrött från djupet, att man nu är trött på alla partistrider och kabaler och längtar efter

¹ Om frihetstiden, 1867, s. 117.

större trygghet på grundvalen af gammal svensk statsordning. Man läse exempelvis dikter af olika slag, tillägnade Adolf Fredrik, »landsens fader», från denna tid ¹.

Adolf Fredriks steg i december 1768 prisas af alla.

»Då tydlig Lag ej fins, Han
Högsta Lagen följer;
Och Faders Hjertat syns
När Kunglighet sig döljer».

Han kom folket till mötes för att frälsa det

»Från Aristocratie
Samt wåld och Tyranni»,

ty för honom

»den högsta Grundlag är
Hvad Folkets välfärd högst begär».

»Falskhet egna herrar slår.
Skjulen Er, I afgrundsspöken»,

tillropas rådet,

»Men Svea! Hämta Dig!
Din konung står Dig bi!
Du landets Iglar bör ifrån Ditt Hjerta rifwa,
Blygs ej at wara sjelf Fullmyndig Svensk och Fri!»

Må ständerna godtgöra allt, hvad mot konungen förbrutits!

»Att Purpurn må från fläckar fredas
blir deras sysslors största mål,
Som Landets tilstånd mer ej tål
At längre utaf blinda ledas».

»Folket, folket måste höra,
Hur man talar om dess rätt;
Hit och dit på flera sätt.
Nog vet vi hvad vi skall göra!»

Gustaf III hyllas med-entusiastiska kväden.

»Bland Gustaver, Hjeltars glans
Blif wår Kung den störste!
Winn högt längtad Segerkrans;
I sitt slag den förste!
Utländsk weklighet fördrif,
Gamla Svenska dygden gif
Ett förnyat lif!

¹ Finnas tryckta i Uppsala Universitets bibliotek uti samlingarna »Verser till och om svenska kungahuset 1752—1770» samt »Verser till o. om Kungliga Personer» 1746—65, 1766—71, 1772.

Hör med ömhet Folkets rop
 Som sin brist uttrycker.
 Fordra Rätt af Iglars hop
 Som dess väl borttrycker!
 Låt ej någras öfverflöd
 Slösa till en allmän nöd
 Millioners bröd!.

Alla dessa hyllningar får man ej uppfatta som tomt smicker för kungligheten. Folk började verkligen allmänt känna behovet af en stadgad styrelse, som ej växlade efter partiernas lidelser. Polens exempel citeras allt oftare. Korruptionen vid riksdagarna var ett känt faktum. »Det sälla regeringsskicket» började väcka leda.

Den mera omedelbara känslan för konungen och hans urgamla ämbete, som starkt tillväxte, allt efter som partistyrandet bar värre och värre frukter, möttes som nämnts af en mera reflekterad opinion, hvilken, stående i det hela kvar på den vanliga naturrättsliga grunden, önskade af rent praktiska skäl öka konungens makt. Denna strömning kom i sin helhet blott någon enstaka gång till uttryck, emedan dylika läror ju betraktades som grofva förbrytelser. Behovvet af en starkt konungamakt antydes likväl på många håll som en underförstådd nödvändighet. Så heter det bl. a. på ett ställe (Undersökn. öfver skriften uplysning för Svenska Folket etc. 1769 s. 2): »Du ädla, du oskattbara Frihet, huru blir icke ditt dyra namn vid alla tillfällen missbrukat? Hwaruti består vår Frihet? Ifrån hwilken sida har hon nu blifwit anfäktad? Det allena, at icke regeras af en Souverain Konung eller Enwälds-Herre, utgör icke all frihet. Om en Konung eller ock egne Medbröder råda öfver oss efter behag och godtycke, så äro wi i bägge fallen vår Frihet qvitte. Och af de tu har i alla tider warit för farligare och odrägeligare ansedt at lämna nye Medbröder en laglös magt och myndighet». — »Den hälsosamma blandning av *Lagskränkt Envælde och Lagbunden Frihet*, som af uråldriga tider härskat i vårt Reg.-sätt, skulle utan twifwel gjort oss til det sällaste folk under solen, om man kunnat förebygga bägges inbördes Hemödanden att inkräkta på hwars andras gränser; men däri ligger swårigheten, och grunden til alla våra fördärf», (Partiers ursprung och Wårkan i Sverige, 1769, s. 4). Nu hafva partierna och ständerna inkräktat på konungens makt: »Hufwud-grunderne i vårt Regerings-sätt hafwa äfwen blifwit rubbade genom wissa förklaringar och förbättringar, som Ständer trott sig berättigade at göra» (s. 18). »Rådets styrelse i konungens namn» är ett hot mot »Frihetens Säkerhet». »Parti-agget och egennyttnan hafwa nu stigit til den höjd, at man snarare skulle tro det tvenne krigande Nationer sammanträdde, til någon afhandling, i våra Riksmöten, än at Folk af samma blod, under samma Spira och hägn, skulle hysa så fientelige lynnen, så stridande afsigter» (ibid.). — »Ingen, och aldraminst Rådet, får träda Majestätet för nära, eller dela med detsamma den minsta stråle»,

heter det i Echo och Återskall etc. (1769, Odel.): »Nog förskansade Ständerna sig 1719 och 1720 mot det Konungsliga Enväldet, men månne i tanka at kasta sig under Rådets». »Jag påstår intet, att Konunga-Balken just war så fullkommelig eller skulle passa sig til våre tider, mindre at han icke war missbrukelig, som ock tiden omsider wisade och aldraminst at icke war nuwarande R. F. af 1719 och 1720 är et tåmeligt Mästerstycke. Men det påstår jag, at om Gustafverna hade i sina Råd-kamrar skolat warit föga betydelige, hade de ock aldrig kunnat göra de store Gjeringar de gjorde. Ingens Rätt hwarken wille eller kunde de kränka, men så wågade ock ingen at kränka deras» (s. 4 fr. slutet)¹.

»Somlige Undra», heter det i Tredje Understolen (Odel, 1769), »Om aldrig Souverainité kan åstundas, winnas och existera af och hos andra än konungar. Således och följagteligen: Om hwar och en som talar om Jämwig, Konunga och Folk-Rätt, hör sägas tala mot Friheten och Grundlagen samt för Souverainiteten». »Somlige undra: Om den Ryttern war nyckter, som då han skull stiga till häst på den ena sidan, kastade sig så til wägs, at han damp i marken på den andra?» »Somlige undra: Huru Engelska Nationen kan wara så Fri och Mächtig, då likwäl Konungen äger tredjedelen af Högsta Makten». »Somliga undra: Hvad i wisse samhällen, när hwar tager sitt, då öfwerblifwer som Regale? Såsom i Polen til exempel». »Somlige undra: Om en Doge i Venedig är annat än en Skådepenning» etc.².

I nyss citerade skrifter ligger tanken om behovet af starkare konungamakt kanske mera förtäckt. Öppet uttalas den emellertid på några håll. Det mest uppmärksammade av dessa yrkanden war En Patriots Tankar, om Grundlagens nödwändiga Förbättring etc., 1769, författad af assessor Wirgin.

Fides Publica blir oupphörligen kränkt, heter det här. Högsta Magtens, ständernas solennaste löften och försäkringar brytas. »Högsta Magtens beslut kunna ju icke annorlunda anses, än som flycktiga skyar som komma och fara» (s. 67). »Månne våre Lagstiftande Förfäder kunnat föreställa sig, at så grofwa brott mot henne (Fides Publica) skulle kunna begås. Nej, wisseligen icke,

¹ Dessa uttalanden i allmänna ordalag om nödvändigheten af en stärkt konungamakt hafva ett visst tycke med balans-lärorna och särskilt den, som kräfde jämvikt mellan konung och ständer (råd) — Odel hade också wåltaligt skildrat balansens nödvändighet inom statslifvet. Men samtidigt kräfves mer el. mindre förtäckt en stärkt konungamakt — något som framställarna af ofvannämnda jämviktslära wäl innerst önskade, men aktade sig att öppet fordra.

² I Tankar öfwer Rätta Högmålet uti Svenska Jure Publico, 1769, tadlas skarpt åtgärden att »göra Konungen med sina 2:ne vota så liten som en President uti et Riksen Collegium, och sålunda ställa hela Regeringswäldet med Konungens uteslutande uti et Råds magt, äfwen som uti Venedig» (s. 17). Liknande tankar framfördes som bekant vid 1719 års riksdag af präste- och borgarestånden för att bekämpa konungens beroende af pluraliteten i rådet (Tengberg a. a. s. 41 o. f.).

ty annars hade de sannerligen icke underlåtit, at äfwen sätta så starka bomar för detta stora sjelfswäldet, som för enwäldet. Vår constitution har fördenskul i denna del en ganska betydlig brist, som nödvändigt bör botas» (s. 60). Envålds-konungar, undantagandes »Tyranter och Wettwillingar» (s. 62) afhållas från att taga för landet skadliga mått och steg, hvartill de ju ostridigt hafva formell rätt, af »den oskiljaktighet de finna böra wara uti sin egen och sina undersåtars wälfärd.» En dylik princip borde i ännu högre grad aktas af ständerna i en »fri Regering».

»Ingen tri Nation har uti utsökande af en fylllestgörande motwigt mot den Magt, som den äga kunnat, eller rättare sagt, mot dess missbruk, som deraf göras kan, warit så angelägen at i denna afsigt inskränka sin egen tilståndiga Magt, som den Engelska», ty »detta sluga och om sin frihet nitfulla folkslaget» har till motwigt mot öfverhandtagande sjelfswäld hos »parlamenterna» och »enskilda intressens befordran» bland ledamöterna »icke allenast funnit den fastaste grund uti Konungens kärlek till sitt Folk, utan och dymedelst liksom welat leda honom till fullkomlig Kundskaps winnande om sitt Lands tilstånd, och om de bästa medlen til befordrande af allmänt wäl». Genom att »sluta från det större til det mindre» föreslår nu förf. riksens ständer att »i så måtto förbättra vår constitution, at deras beslut af följande Ständer icke må kunna ändras och häfwas, med mindre icke alla fyra Ständer derom enhälligt öfwerenskommit, utan ock vår Konung gifwer dertil sit Nådiga samtycke, sedan Han deröfver inhämtadt Rådets tankar och utlåtande, hvars pluralité dock ej bör betaga honom rättigheten, at låta sin egen nådiga tanka, styra och utgjöra beslutet» (s. 64). »Häriifrån synes endast böra undantagas de Bewillningar och Pålagor, som Riksens Ständer sig sjelfwa åtaga» (s. 65). Endast på så sätt kan den stadga vinnas i styrelsens gång, som hitintills synts så föga av, till allmän skada för landet. Om någon gnista af kärlek för fäderneslandet ännu finnes kvar, »så kunna wi icke et ögnablick försumma at befria vårt Regerings-sätt från så stor swaghet och fel, som från den wanhedern, det oss hos alla förnuftiga Utlänningar ådrager».

Sådant är i hufvudsak innehållet i denna skrift, hvars förf. dömdes till 300 d. s. m. böter för »högst förgripelige uttalanden». I en liten försvarsskrift Reflexioner öfwer de Omdömen, som fälde blifwit om den nyligen utkomne Skriften rörande Grundlagens förbättrande 1769, framhärdar Wirgin i samma tankegång. Hvarför klandrar man den, som vill afhjälpa detta »sjelfswäldet», som »sluteligen föder av sig Mångväldet, hwilket då måste intaga det så länge fåfångt fructade Enwäldets rum». »Är det då platt omöjligt at det dageligen för våra ögon stående förskräckeliga Pohlens exempel kan hafwa någon wärkan på oss?» Och hvad fara vore väl med den föreslagna förändringen af R. F.? Konungen kan dock inte »hafva den minsta förmån af det föreslagna medlet til Sjelfswäldets hämmande, men wärkan deraf skulle lända Folket sjelf både till owär-

derlig heder och förmån». När alltså ingen kan bestrida de föreslagna ändringarnes nytta, hvarför kämpar man emot? »Detta förekommer mig äfwen som en, den där drages med fallandesjukan, hwilken någon tillbjuder sig bota, men som det alldeles afslår, fastän denne Brottfällingen under convulsionerna kan Kråssa både armar och ben, ja hufvudet och hjärnan spritter kring vägarna. Men hwarföre wil han icke blifwa botad? Jo, under eländet får han både pengar och mat, med mer, det han fruktar sig förlora om hälsan återwants!»

Så tydligt som Wirgin uttalar sig väl ingen annan i denna fråga. Också väckte hans skrift en storm emot sig¹. Bestämda uttalanden i samma riktning finnas dock. Så påyrkas i Öfwerste Lieutenantens C. v. Quantens Tankar om Regerings-Sättet, 1769, samt i memorialer af C. Tersmeden (9/11 1769) och Fr. v. Köhler (15/11 1769) en stärkt konungamakt till värn för den af folkväldet hotade friheten.

Ofvan har skildrats den åskådning, som fasthöll vid gammalt svenskt konungadöme, i medveten eller omedveten opposition mot den gällande författningen, samt nu senast den, som — stående på naturrättens allmänna grunder — ansåg konungamakten behöfva stärkas för att motverka frihetens urartningar. Ännu en strömning fanns, — såsom förut anmärkts — en strömning, som syftade åt »ypplyst despotism». Denna åskådning vann emellertid sin egentliga styrka först under Gustaf III:s spira². Den hade upp-

¹ Schönberg, den ifrige förkämpen för maktens delning vid riksdagen 1769, utgaf särskilda Anmärkningar wid en Ny Skrift kallad: En Patriots Tankar etc., 1769, i hvilken skrift han tydligt och klart visar klyftan mellan »det konstitutionella partiet», »maktfördelarne», och anhångarna af författningens ändring, det egentliga kungapartiet. S. säger sig vara »missnöjd öfver en hård skrifart på flere ställen, och öfwer talesätt, som syntes mig mindre väl passande» i En Patriots tankar. Väl kunde det vara sant at Fides publica blifvit rubbad hos oss, men att till bot härför utwidga kon:s makt hade ådragit sig förf. uppmärksamhet »såsom något nytt och owanligt i anseende till Constitutionens beskaffenhet». Att gifwa konungen »en nekande röst» har väl skett i »et Fritt Rike, nämligen i Ängeland, men det skulle fordra en widlyftig öfverläggning, huru wida det kunde förenas med espriten af vår Constitution, eller på hwad sätt beständighet på fullkomligare sätt wid våra Förf. må kunna winnas. Imedlertid ogillar jag aldeles, då ingen fråga härom hos Lagstiftande Magten warit väckt, at i en tryckt Skrift gifwa fram en så ny, oarbetad och opåtänkt idée inför allmänheten» etc. — Om Wirgins skrift yttrar sig kronprins Gustaf 1769 i koncept till en depesch till Creutz: (Gust. Papp I s. 97). »Emellertid hade i Augusti månad en skrift utkommit emot närvarande författning och som sönderslet den heliga slöja, hwarmed R. F. af 1720 blifwit omhöljd. Man hade öfverenskommit med Konungen och med Frankrike, att just ändra de delar af R. F., som i denna skrift anföllos. Men Hattarna gåfvo vika för motpartiet. Skriften blef actionerad i Hofrätten, förbuden och författaren sakfäld till högsta böter».

² Det bör kanske framhållas, att någon närmare redogörelse för planerna på förf.ändring före revolutionen 1772 alls ej är afsedd. Förf. söker här, som i hela denna studie, uteslutande teckna det historiska idésammanhanget.

vuxit hos somliga mot frihetstidens slut, men slår först senare fullt ut. Med den första af de två förut nämnda riktningarna, den »folkliga», har denna åskådning gemensamt vördnaden och respekten för konungen och hans ämbete så att säga eo ipso. I motsats mot den andra kan den näppeligen sägas stå på naturrättens gängse grund. I hvarje fall är det en naturrätt af långt mera realistiskt slag än frihetstidens vanliga. Med bägge har den likheten att syfta ut öfver frihetstidens regeringsskick. Dessa åsikter komma delvis till uttryck i broschyren Redigt Begrep om Lagar, 1769.

Efter en kort skildring af samhällets uppkomst ur familjen och lagars nödvändighet i denna snöda värld säges här: »Om man ej af förnuftets ljus och Historiens biträde kunde oförgräpelig utreda, och så naturligt härleda Lagars ursprung och fullkomlighet ifrån sjelfwa nöden, som bäst leder til de utvägar hwarmed det tryckande onda kan botas och förekommas; så skulle man kunna tro, det Lagen wore en af ewighet upprättad billighets grund, som wore intryckt i Människans själ af des Skapare, och oskiljaktig därifrån». Lagarna äro väl stiftade en gång i tiden genom ett slags samtycke af alla. Men det är »en falsk sats at människor födas med fri wilja i borgerligt afseende; så snart man blir ledamot i något samhälle, blir man tillika skyldig at iagttaga de författningar som bidraga til des säkerhet och bestånd». Lagarnes »utöfning» har ofta våldförts af menigheten själf. Mångväldet är i allo förskräckligt. »Lyckeligt det Folk, som af ärfarenheten lärt känna de olägenheter, som äro oskiljaktige ifrån Mångwælde, och i tid funnit sig uti at godwilligt lämna lagarnas wärkställighet at en wärdig Regent» (s. 5). En lagbunden monark är nämligen frihetens yppersta värn. Om ett sådant regeringssätts sällhet »wittnar Erfarenheten». »Wära Gustawianska Grundlagar syfta i det närmaste därhän. Wi hafwa ej ännu glömt den undranswärda höjd af magt och anseende, som Sverige under deras styrelse hunnit. Wårt närwarande Reg.-sätt afwiker ej heller mycket därifrån, åtminstone i anseende til sitt syftemål. Genom den Högstes wälsignelse kunna wi hoppas, att ännu en gång få se wår sällhet byggas på goda grunder».

Denna ganska märkliga lilla skrift lägger ju i viss mån en annan grund för samhället i dess helhet än ewiga gudomliga lagar, och underkänner därjämte folkets — som Högsta makt — förmåga af själfstyrelse.

Det kan vara af intresse att jämföra och komplettera den tankegång, som återfinnes i sistnämnda skrift med liknande idéer, framställda i ett alster från 1789¹ benämnt Medborgerliga Fri-

¹ Den politiska broschyrlitteraturen från Custaf III:s tid är mycket sparsam. En del småskrifter angående tryckfriheten, ärfeligt adelskaps berättigande etc. samt åtskilliga rena pamfletter äro egentligen allt. På statsrättsliga inlägg är det märkbar brist.

heten, Til sin Grund, Beskaffenhet och Gränсор. Författaren prisar friheten, den rätta, den lagbundna friheten, som så ofta missbrukas, och om hvars grund så många villomeningar hysas.

»Utom rättighet och magt at styra och skyldighet at lyda gifwes intet Samhälle. Et tilstånd, hwaruti en del lärda sätta Människorna i deras första början, der alla woro fria, jemngode och oberoende, der ingen ägde rättighet at befalla, ingen skyldighet at lyda, der en illa känd Naturslag war enda reglan för deras gärningar, enda gränsen för deras magt: Ett sådant tilstånd är inbilladt, dess wärklighet är stridande med sjelfwa begreppet af Samhälle. Föräldrar och barn hafwa utgjort utan gensägelse det naturligaste, det första Samhälle, men hwilka öm plikter, rättigheter och skyldigheter gifwas icke uti detta? Sökom då icke någon grund til Samfunds frihet uti et så diktat, men icke naturligt tilstånd» (s. 3). Några anse »Samfunds Friheten, Rikens Upkomst och Konungars Wälde» härstamma från »Folket eller myckenheten, som öfwerlåtit, säga de, sin gemensamma magt til utöfning uti en eller fleras händer, emot wissa rättigheter och förbindelser, genom hwilka den s. k. naturliga Frihet med någon inskränkning blifwit införd i Medborgerligt Stånd, under namn af Samfunds Frihet. Detta har Sanningens utseende, men saknar hennes Wäsende och kraft. Såsom en Grundsanning rådande i hela Naturen utan undantag är denna: At et Högre, et Wisare och Förnuftigare Wäsende är af Naturens Uphofsman ärnadt at råda och styra et inskränktare, et til Förstånd och Wishet swagare». — Gud råder öfver hela världen, människan i gemen öfver djuren.

»Naturens afsigt är då icke twetydig: Der hon nedlagt mästa Wishet och Förstånd, der har hon tilldanat Styresmän för dem som inskränktare äro. Större delen af Människor det må wara af Natur eller tillfällighet, äro ock för mycket inskränkta til at styra sig sjelfwa: de behöfwa förmynderskap och förswar. Det är då känslan af egen Swaghet, men icke af egen Styrka, förenad med en medskapad drift till Sällhet, som öfwertygat dem om nödvändigheten at genom Uplystares styrelse och wisa förutseende föras til et mål, dit wäl Natursdrift och egen önskan fört dem, men från hwilket egen oförmögenhet och okunnighet utestängt dem». Folkväldet beror ej på själslig öfverlägsenhet, utan fysisk. Det är en »Colloss, som bereder sin egen undergång». Man strider om, hvilket regeringssätt, som är det yppersta. »Följom blott Naturen», som hjuder att den starkare, visare bör styra öfver de många och svaga. Dock bör ingen oinskränkt, Hobbesisk makt eftersträfwas. »Et på sunnda Lagar grundadt Konungawälde är för Medborgerliga Friheten den naturligaste, säkraste och bästa af alla Regeringar, och hwarigenom et Samhälle närmast kan winna sitt Ansende, sitt Wälstånd och högsta Lycksalighet».

Idéer, som de här anförda, afwika från den vanliga naturligtliga grunddoktrinen. Att de dock ej stå denna allt för

fjärran märkes bl. a. på betonandet af frihetens — den mer eller mindre abstrakta frihetens — nödvändighet samt på framhållandet af den tecknade styrelseformens absoluta karaktär och dess direkta härledande ur naturens lagar. Det var emellertid en åsikt, som förträffligt passade till teoretisk grundval för en stark furstemakt, och som sålunda gärna borde varit hörd af konungen och hans omgifning.¹

Att Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas ideal var en stark och själfständig konungamakt, är väl känt. Lovisa Ulrika, uppfostrad i det preussiska hofvet och med Frankrike ständigt för ögonen, måste känna sig föga tilltalad af den »Konungens höghet», som blifvit hennes make lämnad i Sverige. Sonen Gustaf var naturligtvis likaledes fylld af misstro mot de maktägande ständerna och deras fullmäktige. Han stärktes i dessa åsikter af insikten om den fara, för hvilken fosterlandet utsattes genom de ständiga partiväxlingarna, samt af beundran för Sveriges forna konungar. En stark patriotisk ström flöt alltid genom hans tänkesätt och bidrog till att bilda den egendomliga blandning af upplyst despotism och gammalsvenskt folkligt konungadöme, som utmärker Gustaf III:s uppfattning af sin monarkiska värdighet. C. Fr. Scheffer, kronprins Gustafs lärare, som utan tvifvel utöfvade ett bestämmande inflytande på sin lärjunge — han deltog ju bl. a. i utarbetandet af olika författningsprojekt före 1772 — utgaf 1770 en skrift, dedicerad till rikens råd, under titeln *Bref till Herrar Rikens Råd*. I denna märkliga afhandling visar sig författaren stå helt under inflytande af de franska fysiokraterna. Skriften torde utgöra — åtminstone från statsrättslig synpunkt — det första förkunnandet i Sverige af dessas på kontinenten sig då utbredande läror.

Inledningsvis prisar författaren den store man — Francois Quesnay — som upptäckt de eviga lagar, hvaraf människorna styras,

¹ Det kunde vara af stort intresse att undersöka omfånget af och källorna till den begynnande reaktionen hos oss mot naturrättens doktriner. Redan Nordencrantz stod ju så tämligen fri gentemot de heliga lärorerna om samhällskontrakt o. s. v. De här anförda skrifterna, hvilkas författare ej äro kända — Bygdén upptager dem ej i *Svenskt Anonym- och Pseudonymlexikon 1908—09*, — kunna troligtvis kompletteras med andra uttalanden, särskildt från tiden efter 1772. — Den stormande revolutionären från 1780-talet, Thomas Thorild, hänar och gisslar i »Rätt, eller alla samhällens eviga lag» 1794, tidens ideal (men ej sina egna enl. A. Nilsson, Thomas Thorild, 1915) om »Frihet, Jämlikhet, Contract och Allmän Villie» (s. 11). Friheten är ett enda omätligt »Bländverk» (s. 59 o. 71), »Friheten af alla rena Ord är det enda, som man icke får taga för hvad det betyder» (s. 62). A. Blanck kallar Thorild ej utan skäl »vår svenske Burke» och hans bok »det första tecknet till den allvarliga strömkantringen i svensk politisk åskådning under revolutionstiden» (*Den nordiska renässansen i sjuttonhundratalets litteratur*, 1911, s. 405).

Alla dessa mot den härskande naturrätten oppositionella tankar bilda förelöpare till *den historiska skolans statsåskådning* och förtjänade väl ett närmare studium.

lagar som ej ens den berömda Montesquieu till fullo kände. »Den nya lära», för hvilken redogöres, »visar egentligen att lagar, genom hvilka Menniskjor i Politiska Samhällen kunna göras lyckelige, icke äro arbitraire. Tvärt om har det högsta Väsentet sielf föreskrifvit desse lagar genom Menniskians Physiska beskaffenhet, den hon intet kan ändra, och den hon, framför allt, vid straf af undergång rådfråga måste». (s. 3). »Der gifves en väg, som nödvändigt bringar oss så när som möjligt är, til ändamålet af Menniskiors förening i Politiske Samhällen. Der gifves altså jemväl en naturlig *Ordning*, allmän och väsendtelig, som innefattar Grundlagarne af alla Samhällen; — en *Ordning*, som man icke helt och hållet kan öfvergifva, utan att Samhälls-bandet aldeles skall sönderslitas, ja sjelfva Menniskjo-släktet förödas.» (s. 7). Denna nyupptäckta ordning är det, som förf. härefter skildrar, i allt väsentligen följande fysiokraternas vanliga läror.

Jorden är all rikedomens moder, jordbrukarne alltså de verkliga nyttiga medlemmarne i samhället. Detta, hvars uppkomst endast i förbigående omnämnes, har till främsta uppgift att skydda jordbrukets bestånd, och jordbrukarenas — eller rättare »propriétaires» — åtnjutande af den *rena inkomsten*, d. ä. det som återstår af jordbrukets afkastning, sedan »Jordbrukarens undantag» afdragits, hvilket »undantag» är »nödigt til omkostningarne vid nästa års Jordbruk, samt til underhåll af det ständiga förlaget i Kreatur, redskap med mera, och hvilket undantag Naturen fördenskull äskar och hjuder, vid straff af Jordbrukets undergång.» (s. 11). Från denna rena inkomst — le produit net, — är det också, som de till samhällets bestånd nödiga medlen skola tagas. Högsta magten, som fått sig samhällets skydd anförtrodd, underhålles ur jordägarnes rena inkomst. Den del, som måste afdragas till samhällssysslornas jämna gång, böra jordägarna sjelfva bestämma. Genom att därefter göra Högsta magten eller regenten till »*Co-propriétaire* uti Jordbrukets rena inkomst» vinner man, att regenten »kommer uti en fullkomlig gemensamhet af Interesse med hela Nationen». (s. 25).

»En Monark, som innehafver styrelsen med Arfs-Rätt, är den ende Regent, hvars alla enskilda Interessen äro alltid och i alla afseenden i en nära, uppenbar och tydlig förening med Nationens Interesse, genom Co-Proprieteten i all den *rena inkomst*, som flyter af Jorden, hvilken är lagd under dess väld» (s. 28). Hvarken en demokrati, aristokrati eller välmonarki kunna ens tillnärmelsevis täfla med en ärfvlig monarki i nytta för det hela. Denna styrelseform är helt enkelt bestämd af naturens egna lagar. Beskattningen tillhör folket, d. v. s. »propriétairesna». Alla andra statsfunktioner utöfvas af regenten och hans ämbetsmän, undantagandes lagskipandet, hvarmed här menas den dömande myndigheten. Emellertid böra aldrig regentens, Högsta maktens, åtgärder vara godtyckliga. »Den högste Magten är icke inrättad at gjöra Lagar, ty Lagarne äro redan gjorda af dens hand, som skapade rättig-

heter och skyldigheter. De samhälls-Lagar, som af det högsta Väsendet äro inrättade, föreskrifva endast bevarandet af proprietets-rättigheterna samt af friheten, som derifrån är oskiljaktig. Den Högsta Magtens Förordningar, som man kallar positiva lagar, böra intet vara annat än Handlingar, som till allas kundskap och efterlefnad påbjuda Samhälls-Ordningens väsentliga Lagar». Det finnes endast »en naturlig och ojäfaktig Domare äfven öfver Högsta Magtens Förordningar; och denne Domare är tydeligheten af deras instämmande med, eller afvikande ifrån, Samhälls-Ordningens väsentliga Lagar». (s. 14).

Detta är i korthet innehållet uti de statsrättsliga delarne af Scheffers skrift, hvars vidare tryckning han fann lämpligast afbryta på grund af de maktägandes missbehag.

Tankegången är såväl hvad ekonomiska som statsrättsliga spörsmål beträffar ett troget återljud af fysiokraternas doktriner, hvilka förf. gifver sitt uttryckliga gillande¹. En åskådning mera ägnad att rättsligt motivera den »upplysta despotien» torde man få leta efter. Denna styrelseform framställes ju rent af som bildad enligt Guds egen anvisning. Att dylika åsikter skulle hos sina bärare befästa uppfattningen af en stark konungamagts nödvändighet i frihetstidens Sverige är uppenbart. Om, och i så fall hur mycket, den specifikt fysiokratiska uppfattningen af statslifvet vunnit insteg hos Gustaf III må lämnas därhän. Att den kunde tjäna till att moraliskt styrka hans steg både 1772 och 1789 är klart. — De senast anförda uttalandena med sitt konungaideal af upplyst enväldsherrskare hänföra sig till män, hvilka de sanna frihetsdyrkarne säkert kallade Camelots du Roi. Det var hofkretsen samt en del adliga officerare och en eller annan ofrälse ämbetsman, som kunde tänkas hylla dessa mer eller mindre absolutistiska åsikter².

¹ Jmfr B. Güntzberg: Die Gesellschafts- und Staatslehre der Physiokraten, 1907.

² Det är denna mera intima krets — hvars politiska åskådning här senast skisserats — som vi anse utgöra det verkligt typiska hofpartiet. Detta bestod utom af denna s. a. s. inre ring äfven af andra allt annat än absolutistiskt sinnade rojalister, »de moderata elementen af hofpartiet», såsom vår främste nu lefvande kännare af frihetstiden, prof. Stavenow, kallar dem i sitt utmärkta arbete Frihetstiden; dess epoker och kulturlif, 2 uppl. 1907, s. 107. Dessa, som lika väl kunde vara mera frigjorda anhängare af andra partier, omfattade säkerligen af sann öfvertygelse de balans-teorier på författningens grund, som hofpartiet i sin helhet endast genom partiallianserna och för skens skull tvangs att acceptera. »De moderata elementen af hofpartiet» voro, som prof. S. säger, »enskilda andar», hos hvilka »den konstitutionella monarkiens tanke — började tränga fram till klarhet», (s. 102), och deras åskådningar äro på intet sätt representativa för hofpartiet som helhet. Det var på sin höjd de yttre partibanden, som förenade dem med hofvet. Åsikterna pekade åt skilda håll.

I denna studie, där grupperingen hufvudsakligen skett efter de politiska doktrinerna, hafva dessa hofpartiets ljumma anhängare, om man så får säga, helt och hållet förts öfver till maktfördelningsteoriernas område, medan hof- eller kungapartiet fått blifva hvad det faktiskt var: författningens mot-

Källorna till författningen af den 21 augusti 1772 hafva utan tvifvel varit flera. Gammalt svenskt konungadöme var, som konungen själf angifver, hufvudmodellen. I hvad mån dessutom »maktfördelarnes» tankar inspirerat författningens upphofsman eller -män, skall här ej beröras (se föreg. uppsats, slutet). Kanske kan man våga framkasta den förmodan — efter hvad förut sagts om stämningarna bland konungens närmaste omgifning — att R. F. 1772 i själfva verket ej är det rätta uttrycket för konungens och de med honom likatänkandes åskådningar. Författningsplanerna före 1772 syftade emellertid icke alltför hjärt bryta med den gamla ordningen. 1789 kom det lägliga tillfället att taga steget fullt ut. 1772 års R. F. var blott en af det yttre läget betingad etapp på vägen.

I sitt »Tal till Landtmarskalken och de öfriga Talemännen den 28 nov. 1771» yttrade konungen bl. a.: »Jag vet, att Konungar hafva varit nog olycklige, att vara ansedde, ej som föräldrar, hvilka kunna hopsamla sina barn, utan såsom en främmande makt, med hvilken de måste dagtinga; men jag känner hos mig sådant uppriktigt nit för mitt fädernesland, så afskildt från enskilda afsikter, att jag vill sätta min vinning deri, att återställa på allt möjligt sätt det förtroende emellan Konung och undersåtare, som fordna tider, tyvärr! hafva bidragit att förlora.» (Gustaf III:s saml. skr., Del I s. 82). Denna känsla af konungen som en fader, hvilken frihetstidens monarker fingo uttrycka som en förpliktelse att ingen »högre myndighet» begära, »än vinna våre trogne undersåtars hjertan» (K. F. 1751 § 24), ville Gustaf III mera bokstafligt tillämpa. Hans höga gelikar sutto dock som enväldshärskare rundt om i Europa. 1789 års Förenings- och Säkerhetsakt var ett sannare uttryck för dylika sträfvanen än 1772 års R. F. Nu blef konungen herre och regent efter helt anuan måttstock. § 5 af Förenings- och Säkerhetsakten lyder: »Som den rätta friheten består uti att fritt gifva till rikets underhåll hvad finnés nödigt, så äger svenska folket derom en ostridig rätt att med konungen rådslå, jämka, afslå och öfverenskomma.»

ståndare. Genom en dylik uppdelning af de i grunden disparata element, som gå under den gemensamma beteckningen hofparti, vinnes en klarare bild af verkligheten, som namnskylden förut skymt, samt större öfverenslighet öfver idéernas kaos. Därjämte kastas i viss mån nytt ljus öfver den kommande utvecklingen. 1772 års R. F. blir icke, som prof. S. ser det, uttrycket för »en verklig konstitutionalism», »hofpartiets innersta tanke» (s. 108), utan snarare en kompromiss mellan å ena sidan maktfördelnings-tanken och å den andra det »äkta» hofpartiets verkliga sträfvanen efter möjligast starka konungamakt.

Prof. S.'s åsikt att kungapartiet saknade »anslutning i de djupa leden», (s. 93), hvaremot de stora parlamentariska partierna delade mellan sig ej blott »Sveriges ständer» utan äfven »Sveriges folk», kan förf. ej dela. Den föregående framställningen må anses lämna stödet härför.

Detta var det största medgifvandet i fråga om inskränkningar i konungens makt. Måne inte här den innersta tendensen hos det gamla hofpartiet lyser fram, den tendens, som man 1772 funnit sig nödgad jämka på och tillsvicare dölja. Kändt är sålunda, att Gustaf III särskildt mot slutet af sin regering umgicks med planer att ersätta riksdagen med en representation af mera lätthandterligt slag, närmast i stil med de forna utskottsmötena¹. Konungen i upphöjt majestät med sin vilja styrande allt, en sann landets fader lyssnande till och rådslående med »folket» — det var ett afgörande steg mot det upplysta enväldet och fullt i öfverensstämmelse med fysiokraternas ideal. Frihetstidens oppositionsparti quand même, hofpartiet, vann slutligen seger öfver de till synes så mycket större frihetspartierna. Ty det fann fäste och stöd i folkets breda konungatrogna lager. Det högtidliga återupplifvandet af »den urgamla svenska friheten — samt Sveriges gamla lagar, som de före 1680 varit» (K. F. 1779) skänkte landet en känsla af trygghet och förtroende efter riksdagsväldets upprifvande och vådliga fejder. Storhetstidens landsfaderliga regemente med dess sväfvande och tänjbara rättsnormer lämnade dessutom skäligt rum för en senare epoks olikartade sträfvanden och en ung monarks vidtfamnande planer.

* *
* *

Det har här försökts att i korthet gifva en teckning af de statsrättsliga strömningarna inom frihetstidens politiska tänkande, så som de samlade sig särskildt mot slutet af epoken. Det är endast hufvudproblemen som berörts. Många andra intressanta frågor förtjäna utan tvifvel att undersökas såsom frihetstidens uppfattning af ämbetsmännens ställning, det internationella rättstillståndet o. s. v. Äfven åsikterna om rådets statsrättsliga betydelse, om ständerna som Högsta makt och som »organ», om fundamentallagsbegreppet o. a. d. behöfde närmare utredas. Syftet har emellertid endast varit att gifva de stora dragen af frihetstidens uppfattning af staten samt redogöra för de tre divergerande åskådningarna om statsviljans gestaltning i verkligheten.

Af dessa tre hufvudströmningar är det egentligen blott ständerenväldsläran samt maktbalansteorin, som af samtiden liksom af senare forskare uppmärksamrats, sistnämnda lära därtill summariskt affärdad utan iakttagande af de finare divergenserna inom densamma. Att likväl en och annan af då lefvande förmådde urskilja flera ideriktningar, än blott de två främst kämpande, fram-

¹ Se E. Hildebrand, Svenska statsförfattningens historiska utveckling, 1896, s. 522 o. f. samt A. Brusewitz, Representationsfrågan vid 1809—10 års riksdag, 1913, s. 9—19.

går bland annat af skriften Swea Rikes Styrelse efter Grundlagarne. Författaren beklagar sig här (sid. 151) öfver »sjelfswåldet, och fritänkeriet om våra Lagar». »Den ena tror, efter sin inbillning, som skulle Riket wara lyckligare under Enwålde; En annan under en Regering, anten lika med den Ängelska, eller den Venediske, och at Grundlagen anten helt och hållet hör omkastas, eller med en s. k. uttydning och förbättring hjelpas; Wilfarelsen går så långt, at man ock wil sättja Lagbundne Ständer öfwer Reg.-Lagen, samt at deras förbehåll, at om sig och Riket göra sådane författningar, som de pröfwa tjenlige til det allmänna bästa, skulle gifwa fullkommen anledning därtill». Förf. själf, som väl närmast är att beteckna som en moderat anhängare af ständerenvåldsläran, har i dessa ord ganska tydligt karakteriserat de olika tankeriktningarna och deras härare. Sålunda äro de sist omtalade, som vilja göra ständerna legibus soluti, tydligen de konsekventa ständerenvåldsförfäktarna, och de, hvilka önska att regeringen vore lika med »den Venediske», väl snarast mössrådet från Dec. 1768 och dess försvarare. Med ifrarna för det ängelska regeringssättet afses åter såväl maktfördelarne, hvilka ofta beskylldes härför, som den af desse ostentativt desavouerade Wirgin och hans meningsfränder. Hvar enväldets försvarare stå att finna, är lätt att förstå. Här äro således icke mindre än fyra åskådningar tecknade, af hvilka dock de två, den som yrkar på oinskränkt ständerenvålde, samt den som förordar Venediska regeringen, smälta ihop till en, nämligen frihetstidens officiella lära.¹

I hvilken grad dessa olika åskådningar påverkats af strömningar utifrån, har jag ej sökt utreda. Särskildt under 1760-talet citeras ofta utländska auktoriteter, främst af balans-lärans förfäktare.

John Locke är otvifvelaktigt den, som starkast påverkat frihetstidens politiska tänkande. 1726 öfversattes hans *Two treatises of Government*, senare delen, »i betraktande af den särdeles nytta, som Swea Rikes Innebyggare kunde hämta derutur» (öfversättarens företal). Montesquieu citeras som stor auktoritet under 1760-talet, isynnerhet af »maktfördelarne», medan Rousseau's namn, efter hvad jag kunnat finna, endast uppdyker enstaka gånger mot slutet af 1760 och början af 1770-talet, äfven då mera i förbi-

¹ Författaren, Isac Faggot, hör för öfrigt till de lätt räknade frihetstida teoretici, som utan märkbar tendens och utan försök att ensidigt framkonstruera förnuftsprinciper, rättfram och klart kommenterat grundlagarna. Man vore frestad att här skönja en *fjärde riktning* eller åtminstone *tendens* inom frihetstidens politiska tänkande: en tendens att utan partilidelse och afsiktligt pressande tolka författningen sådan den verkligen var. *Moderat eller monarkiskt parlamentarisk* skulle man kunna kalla denna, för öfrigt så i ett som annat i frihetstidens allmänt politiska grundsyn bottnande, tendens, hvilken säkerligen omfattades af flera de »tysta» i landet — goda patrioter och varma anhängare af friheten, för hvilka de upprifvande politiska striderna och det olojala fingrandet på författningen måste vara en styggelse.

gående¹. H. Grotius, Sidney, Pufendorff, Wolff omnämnas ofta jämte Hume och — mot slutet af perioden — fysiokraterna Quesnay,

¹ Lockes betydelse för spekulationen hos oss är, som framhållits, mycket stor, men bör dock icke öferskattas. Detta har i viss mån skett, synes det, när en forskare, G. Schauman, i sina intressanta Studier i Frihetstidens nationalekonomiska litteratur, 1718—1740, Helsingfors 1910, om Locke säger (s. 55 och 56): »Vare det nog sagdt, att på Lockes teori om den lagstiftande och den lagskipande maktens åtskiljande, hvarvid dock den senare borde vara den förra »undergifven», enligt min åsikt hvilat hela den under Frihetstiden härskande uppfattningen om statsmakten, såsom teori betraktad.»

Det är att märka, att Locke påverkat så väl »ständerenvåldsmännen» som »maktfördelarne.» Bägge åberopa honom som auktoritet, särskildt i fråga om statens grundande af fria individer etc., de senare äfven för att bevisa nödvändigheten af maktens delning. Schauman tänker tydligen främst på »ständerenvåldsmännen.» Att Locke påverkat deras uppfattning af statsmakterna, skall ej förnekas: Dock är att märka att hos oss läran om den lagstiftande maktens, ständernas, supremati — så nedåt, mot väljarne, som uppåt — mot regeringen — drefs betydligt längre, än Locke hade gjort. Man får aldrig glömma den högst betydande verkan författningen och öfverhufvudtaget de egna förhållandena — exempelvis den svage, för landet främmande monarken — utöfvat på idéernas utveckling och riktning. Schauman visar, hur »nationalekonomien i Sverige af politiska orsaker, för statsskickets skull, i vissa afseenden måste taga afstånd från den tyska katedralistiken,» s. 88, nämligen då det i denna senare talas om »furstens» kassa och makt, som borde stärkas. I ännu högre grad gäller detta afståndstagande från utifrån kommande läror, som ej passade in på våra förhållanden, tydligtvis om de brännbara politiska doktrinerna, hvilka ju hos oss fingo en i många afseenden egenartad utformning.

Det vore utan tvifvel en stor och värdig uppgift för sig att söka teckna *Montesquieu's* och — Englands inflytande på svenskt statsrättsligt tänkande. M:s afgörande betydelse i allmänhet för det historiska och politiska betraktelsesättet under 1700-talets senare skede i Sverige är framhäfd främst af A. Blanck a. a. passim. I hvilken grad M. inspirerat särskildt maktfördelningsteorierna hos oss är omöjligt att utan djupare analys afgöra. Man måste dock också här gå försiktigt fram. Föreställningen om ett visst equilibrium, en nödig och väl avvägd jämvikt mellan »statsmakterna» var sedan gammalt rotfäst i Sverige. Redan i 1634 års Regeringsform (ingressen) framhålles hur »ett ordentligt regemente» beror af, att »konungen sin höghet, rådet sin myndighet och ständerne deres skälige rätt och frihet tillbörligen blefve behållen», medan 1600-talets begynnande ständsstrider föda åsikten om en balans äfven mellan stånden, på det sociala området. Bägge dessa åskådningar upptog frihetstiden och utvecklade vidare. Jämvikten mellan konung, råd och ständer, frihetstidens »klassiska» balanslära, som beskrifvits i föreg. uppsats s. 46, står otvifvelaktigt helt på svensk botten. Den blef emellertid, som framhållits, utan vidare betydelse. Hofpartiets speciella balanslära, jämvikten mellan konung och ständer (råd), stöder sig väl också på inhemsk historisk tradition fastän därjämte påverknings utifrån med säkerhet gjort sig gällande. Frågan blir, om brorslotten härvid bör tilldelas Locke eller M. Den tredje typen af maktfördelningläran åter, balansen mellan »Lagstiftaren» och »Lagskiparen», står klart och tydligt i M:s tecken. Läran om statsmaktens uppdelning efter statens funktioner — den lagstiftande och lagskipande makten, hvilkas »blandning» ofelbart leder till despotism — angifver otvetydigt mästaren, äfven om man ej hade talrika direkta citat och hänvisningar att tillgå. Schönberg, fören. utsk. ¹⁷/₁₀ 1769, framhåller med stolthet och för att höja sina satsers värde, att M. är upphofvet till hans och likasinnades yrkanden

Mirabeau o. a. Den »faselige Hobbesius» ställes som en värdig lärjunge till Machiavelli¹.

Främmande staters författningar diskuteras inte så sällan. Utom de stående exemplen från antiken, hvars stora gestalter beundras och åberopas, anför man gärna drag från Englands statslif, från Venedig, Frankrike, Tyskland, Danmark, Ryssland, Kina, där »alla äro jämlike», samt från Polen. Det olyckliga Polen kastade sin slagskugga äfven öfver våra förhållanden, och beklagande eller fördömande uttryck möta från alla partier. Beskyllningen att eftersträfvat en »polsk Anarchie» hade alltid kraftig verkan. Det skulle möjligen vara någon inbiten och oförbätterlig frihetsdyrkare, som förtfarande kunde taga Polens författning i försvar (så Fredenstierna i Svea hofrätt, prot. 19 dec. 1768). Man läste och studerade således ganska flitigt utländska förhållanden och tänkesätt. Sida vid sida med de främmande naturrättsliga konstruktionerna påträffar man emellertid helt fredligt gamla svenska rättstankar och åskådningar.

Man kunde väntat, att det rika politiska tänkandet under frihetstiden skulle gifvit uppslag och verkat fruktbringande på senare perioder i vår historia. Så torde dock i ringa mån vara fallet. Härtill bidrager utan tvifvel den dåliga klang frihetstiden fick hos alla det nya systemets män, och den slöja af förakt och spe, eftervärlden kastade öfver epokens politiska lif.

Gustaf III bannlyste partimotsatserna och minnena från den föregående tiden: att inte doktrinerna om och under det »sälla regeringsskicket» skulle finna nåd för honom är klart. De stolta

om maktfördelning, »dessa förnämsta grunder til så många millioner människors välfärd». — En framstående frihetstida publicist, som rönt stark påverkan af M., var Nordencrantz, hvilken dock gaf maktfördelningstanken en egen, mot ämbetsmannakåren riktad, utformning genom sitt kraf på ett särskiljande af »Redofordrande och Redoskyldige Magterna.»

Rousseau torde ej hafva utöfvat något större inflytande — och behöfde ej heller, kan man tillägga, ty »stånderenvälsmännen» hade ju, där så lämpade sig, dragit samma konsekvenser, som han kom att göra. Den, som verkligen synes vara påverkad af Rousseau, är Helsingius. Som paradoxal omnämnes R. af Rappe. I Den Politiske Aristarchus tredje delen, 1769, s. 49, uppräknas R., »den mest Republicanske af alla Skribenter» bland förkämparne för — maktfördelning! I Våra grundlagars försvar uti et Bref til Rousseau, 1771, utlägger en »stånderenväldsman» kvintisensen af våra grundlagar för R., »en af vår tids yppersta Filosofer», hvars »upplysta förstånd och goda hjerta» inspirerat »hans lyckliga penna» att kraftigt försvara »mänsklighetens värdighet och naturliga rättigheter.» Här som på ett par andra ställen anföres R. blott som en i största allmänhet varm och nitisk vän af friheten. För det politiska tänkandet i Sverige fick Rousseau ej ens tillnärmelsevis samma betydelse som för skönlitteraturen.

¹ Att Hobbes emellertid — säkert utan att de själfva märkte det — påverkat frihetstidens teoretici är sannolikt, särskildt hvad beträffar anhängarne af den i monistisk, absolutistisk riktning utvecklade stånderenvälsläran. Lagerroth har i sin afh. s. 378, vid undersökningen af Frondins Riksdagsmannarätt, 1747, fint påvisat, att F. i afgörande punkter tagit intryck af Hobbes.

lärorna fingo nu i sin tur föra en oppositionsdoktrins tillvaro. Den naturrättsliga grundåskådningen behöfde ju icke därmed — ens hos de styrande — försvinna. Tvärtom måste denna anses fortfarande. Gustaf III yttrade själf om 1772 års R. F., att den vore byggd på »Frihet, Säkerhet och Proprietet». (Saml. Skr. Del I, s. 213: yttrande i rådet ang. tryckfriheten 26 april 1774). Den allt mer tilltagande adelsoppositionen stod emellertid kvar på frihetstidens ståndpunkt så i ett som annat — steril och konservativ betecknar Stavenow den (Jacob v. Engeströms förslag i Hist. Studier tillägnade H. Hjärne 1908)¹. Det kunde vara af stort intresse att se om, och i så fall i hvilken grad, undertryckta föreställningar och stämningar från det »sälla regeringsskicket» dagar förefunnits inom adels- och speciellt ämbetsmannaooppositionen under Gustaf IV Adolf.

Öfverhufvudtaget erbjuder 1700-talets politiska tankelif flera intressanta och ännu ouppredda problem så bakåt i tiden som framåt. En undersökning af å ena sidan de två föregående sek-lernas svenska och å den andra utlandets inflytande på 1700-talets politiska spekulation vore utan tvifvel ganska fruktbringande. Ännu mera af nöden vore kanske en ingående utredning af de politiska idéerna under tiden 1772 fram till 1809. Nyare undersökningar hafva gifvit vid handen, att 1809 års »grundlagsfäder» varit utsatta för impulser från flera och vidt skilda håll². Fysiokratiskt inflytande visar sig i de flesta förslag till representationsförändring från 1700-talets slut liksom vid 1809—10 års riksdag³. Hafva fysiokraternas läror äfven i andra statsrättsliga frågor påverkat tiden? Hvilket inflytande har franska revolutionen, dess doktriner och öde, öfvat på den samtida generationen här hemma? Allt

¹ Som af prof. Stavenows uppsats framgår, hägrade för adelsoppositionen en styrelseform med kanske ännu oinskränktere ständervälde, än under frihetstiden. Att den rojalistiska adelsfalang, bestående af officerare o. a., som före 1772 önskade en ändring i frihetstidens stats-skick, ej så uteslutande hyst ett oegennyttigt intresse för konung och fosterland, framgår bl. a. af J. M. Sprengportens anteckningar från denna tid, delvis tryckta i Gust. Papperen del I, s. 167—183. Här säger S., sid. 177, på tal om »diskurser» om den tillkommande R. F.: »Jag hade gerna sett, att han — Gustaf III — velat antaga det Engelska Reg.-sättet, medelst inrättning af tvänne Parlamentar (Kamrar), nämligen visse fullmäktige af hvarje bänk hos Adeln, jemte Biskoparne, i det ena, samt Borgares och Bönders fullmäktige i det andra.» Att medelst en dylik inrättning, oafsedt kungamakts utvidgning, adeln skulle fått ett betydligt tillskott af makt faller i ögonen. Som helt dominerande den öfre kammaren skulle adeln innehaft en tredjedel af statsmakten, enligt frihetstidens begrepp om Englands statsväsen. Också finner S., när han fått läsa konungens förslag till R. F., att »Herren temmeligen skansat omkring sig.»

² Se bl. a. Brusewitz, a. a., samt Höjer-Boëthius polemik ang. tillkomsten af 1809 års R. F. i Hist. Tidskr. 1910 och Statsv. Tidskr. 1911 o. 1912.

³ Se Brusewitz a. a. samt Rexius, Det svenska tvåkammerssystemets tillkomst och karaktär, 1915.

frågor, hvilkas besvarande vore af intresse och vikt för en rätt förståelse af 1809 års författningsverk. Först med en ingående kännedom om *epokens efter frihetstiden* politiska tankearbete torde det vara möjligt att erhålla en slutgiltig öfverblick af och allsidigt kunna bedöma omhjälfningen 1809. — Oafsedt allt främmande långods företer frihetstidens politiska tankelif en märklig och betydande bild. Denna träder än skarpare fram, när man betänker att det är det lefvande lifvets män, som utarbetat doktrinerna och fört fram dem. Den lärda forskningen på statsrättens område stod tämligen lågt under vår frihetstid, detta kanske till en del äfven beroende på den censur, som af politikens män — kanslerer o. a. — utöfvades öfver denna vetenskapsgren. Någon vetenskapligt systematisk statslära kunde helt förklarligt under dylika förhållanden ej utbildas. Som en följd häraf framstå de motsägelser af mångfaldigt slag, som påträffas både inom de skilda lärorna och hos de enstaka politici själfva från en och samma tidpunkt.

Flera af tidens tankar ägde emellertid en syftning, som fördebådade ett senare sekel.

Man förstår ock den stolthet som — för att taga ett exempel ur högen — talar ur den lilla skriften *Våra grundlagars försvar* uti ett Bref till Rousseau, 1771, där Rousseau på författarens anhållan att få se R:s utkast till lagar för Corsicanarne, svarar: »At en Swänsk har så stort exempel af fullkomlighet, i sitt Fosterlands Grundlagar, at han ej kunde finna något nytt i R:s författningsplan, hvilken, såvida samhällens olika beskaffenhet och omständighet tillåta, war fotad på samma princip». »Jag måste nästan blygas,» utbrister förf., »at af en utländsk man hämta den öfvertygelsen, at det kan wara lika så ärofullt at kallas Swänsk under vår Frihets- och Hushållningsperiod, som under de lysande tidevarf, som utmärkas af våra Förfäders segrar och eröfringar». Frihetstidens Sverige erbjöd ju den för 1700-talet enastående anblicken af en gammal monarkisk stat, hvars rättsgrund af den officiella läran återfördes till folkets suveränitet och hvars offentliga institutioner kommenterades efter naturrättsliga begrepp och schemata. Den svenska författningen torde också på många håll i Europa ha tilldragit sig uppmärksamhet¹. Att grannarne Danmark, Preussen och Ryssland kände till och på sitt sätt uppskattade det sälla regerings-skicket är nogsam bekant².

¹ Den hade äfven arga vedersakare. Så den tyske kameralisten Justi († 1771), hvars skarpa och nedgörande kritik af det sälla regerings-skicket och dess protagonister, främst Ärlig Svensk, framkallade censor librorum v. Oelrichs sjudande harm samt hade till följd ett strängt förbud från kanslikollegium mot införsel af J:s arbeten (O. Wieselgren, En samtida kritik af den svenska frihetstidens statsskick i Studier tillägnade Karl Warburg, 1912, s. 197 o. f.).

² I allianstraktaten mellan Ryssland och Preussen 11 April 1764, tredje hemliga artikeln, förbinda kontrahenterna sig att upprätthålla »l'équilibre du pouvoir partagé entre le Roi, le Sénat et les — Etats», författningens »parties les plus essentielles», (tr. hos Tengberg, Om kejsarinnan Chatarina II:s åsyftade Stora Nordiska alliance, 1863, som bil. A.).

Man har understundom beklagat det tvära slut, som frihetstiden fick, samt framhållit, huru därmed en högt utvecklad författningsorganisation och ett blomstrande politiskt tänkande afklipptes utan att få bära den frukt, det lofvade. Hvad frihetstidens framgångsrika arbete på författningslifvets område vidkommer, gick detta ju ej förloradt. I fråga om det politiska tankelifvet åter förbiser man lätt dettas karaktär: de vidlyftiga deduktionerna eller glänsande perspektiven tjänade huvudsakligen som täckmantel för högst reella intressen. Det var dessa intressen som i verkligheten dirigerade hela spelet på den politiska teatern. Doktrinerna voro, som framhållits i inledningen till denna studie, vapen, dem man brukade i kampen om gods, makt och ära.

Det är de politiska maktfaktorerna, de stridande intressena och de förbittrade kämpande partierna, man främst måste taga i beaktande vid besvarandet af frågan, huruvida frihetstiden fyllt sitt mått eller bar på en oanad, i förtid afbruten utveckling. Och med dessa ofrånkomliga verkligheter för ögonen torde domen — det sällsynt rika politiska tankelifvet till trots — ej blifva annan, än att epoken gick ett själfförverkadt och för landet lyckligt öde tillmötes.

Litteratur.

G. HENRIKSSON-HOLMBERG: Socialismen i Sverge 1770—1886. Sthm 1913. Axel Holmströms förlag. 280 s.

IVAR VENNERSTRÖM: Svenska Utopister (första delen). Sthm 1913, Tidens förlag, 181 s.

Dessa samma år utkomna arbeten afse, hvarterda på sitt sätt, att visa, hurusom de socialistiska idéerna äfven i Sverige ha en historia, ett rikt förflutet väl värdt att räddas från glömskan. Man har i senare tid vanligen betraktat Nils Quiding som vår förste socialist och 1880-talet som socialismens genombrottstid i Sverige. De ofvan anförda förf. vilja korrigera en dylik allt för snäf uppfattning. De äro därjämte öfvertygade om, att såsom H.-H. i sitt företal framhåller: »historien om den äldre svenska socialismen bör vara den nuvarande svenska socialismen till utomordentligt gagn samt ägnad att stärka tron på och lifva hoppet om socialismens möjlighet och framtid».

Huruvida denna förhoppning är berättigad synes mer än tvifvelaktigt. Men erkännansvärdt är att ha riktat uppmärksamheten på denna föga beaktade sida af svenskt tankelif. Vi skola därför utförligare redogöra för innehållet i dessa arbeten, än de eljest kunnat göra anspråk på.

HENRIKSSON-HOLMBERGS arbete sönderfaller i fyra fristående afdelningar. Den *första* beskriver några svenska samhällsutopier från slutet af 1700- och början af 1800-talet. Som afslutning följer en kort värdesättning af utopiens betydelse i allmänhet för socialistiskt tänkande.

I den *andra afdelningen* med titel »politisk socialism», skildras den i Sverige vaknande kritiken af staten, patriotismen och den borgerliga samfundsordningen i gemen. Härvid konstateras, att samhällskritiken, som vid århundradets början var influerad af fransk upplysningsfilosofi och den stora revolutionens läror, på 1840-talet framträder i enstaka pressorgan med tydlig socialistisk ton.

Tredje afdelningen handlar om »ekonomisk socialism». Dennes första målsmän i Sverige voro på 1840- och 1850-talen verkande publicister och politici, såsom G. Swederus, P. Götrek, C. V. Bergman, G. Hierta och J. L. Almquist. De stå alla under inflytande af den franska socialismen och kommunismen, sådan denna i olika skiftningar utbildats af Saint-Simon, Fourier, Cabet och Proudhon. Deras kritik och reformförslag gälla främst den ojämna egendomsfördelningen, familjen och arfsinstitutionen. Vid sidan af dylika af bildningens män framförda läror, spridas socialistiska och kommunistiska idéer af utifrån hemkomna handt-

verksgesäller. Dessa utgöras, inom parentes sagdt, till stor del af skräddare, hvilka genomgående synas vara radikala och socialistiska ljusbringare!

Fjärde och sista afdelningen är helt ägnad åt »vår enda socialistiska teoretiker och tänkare med eget system, Nils Herman Quiding». Quiding, f. 1808, † 1886, jurist och rådman i Malmö, ägnade större delen af sitt lif åt ett djupgående samhällsvetenskapligt studium. Resultatet häraf blef hans stora arbete »Slutliqvid med Sveriges lag», utgifvet under psejdonymen »Nils Nilsson, arbetskarl». Q. framträder här som socialistisk reformator af icke blott Sveriges utan Europas och hela världens samfundsordning. Q:s grunduppfattning af det nutida samhällslifvets uppkomst och väsen belyses bäst af följande tes: «Den starkare blef medveten om sin styrkas verkningar och slog den svagare till marken. Styrkans välde blef därmed proklamerad såsom lag för den mänskliga sammanlefnaden». De svagare tvungos att öfverlåta sin egendom till de starkare och arbeta för dessa. Till skydd för sina ägodelar utbildade de starkare (»öfverklassen»), ett med tiden alltmera inveckladt rättssystem, som tillades gudomlig helgd. Detta är emellertid i grunden intet annat än »våldet bragt i system och under lag». Så som jorden ursprungligen exploaterats af egendomsägarna, så exploateras på ett mera utveckladt stadium arbetet af kapitalisterna. Arbetarne beröfvas frukterna af sina händers verk. »Underklassens» fullständiga beroende af en fåtalig kapitalistkast är orsaken till allt elände inom samhället, alla brott och alla krig.

Räddningen ur detta tillstånd är maktens återgång till folket och privategendomens öfvergång till samhället i dess helhet. Denna samfundsomhvälfning bör helst ske på fredlig väg. Blir motståndet alltför stort, finnes dock intet annat medel än revolution, och en »massornas diktatur» kan i så fall visa sig nödvändig.

Det nya samhället ter sig för Q. som ett den fulla jämlikhetens rike med helt genomförd kommunism, så väl hvad beträffar produktions- som konsumtionsmedlen. I denna framtidens stat, som Q. äfven tecknat i en utopi »Platos stat i korrigerad bild», 1876, har den gamla borgerliga lagen, af Q. kallad *individ-rätten*, ersatts af *samhällsrätt*. Lika invecklade som alla de gamla på våld och öfvermakt hvilande lagarne voro, lika enkel och klar blir det nya samfundets lag. Män och kvinnor äro fullständigt jämställda. Det gamla tvångsäktenskapet är aflyst. Barnen äro hela samhällets barn. De uppfostras utan åtskillnad på samhällets bekostnad. Undervisningen är för dem alla lika, tills de vid fyllda 17 år få ägna sig åt fackutbildning. Alla yrken stå öppna för hvar och en. Som all egendom är gemensam, kan ingen vinst uppstå för någon enskild; och intet arbete skattas därför tungt eller tråkigt. Lagöfverträdelser böra tillrättavisas men ej straffas. Samhällsvådliga individer underkastas tvångsuppfostran; och asyler upprättas för de abnormt belastade. Det nu rådande

myntssystemet skall aflösas af pappersmynt, »representativer», för hvilka jorden skall utgöra realsäkerheten. Den ende ägaren af all fast och lös egendom är primärsamhället, kommunen eller kretsen, hvilken ensam reglerar förvaltningen af denna gemenskap samt fördelningen af arbetsprodukterna bland samhällsmedlemmarna. Kommunen är lägsta ledet i ett system, som genom allt större enheter — härad, land, rike — slutligen skall mynna ut i världsstaten. Liksom kommunerna skola alla de större enheterna styras af valda »råd» och »nämnder» samt förvaltas af hvar sin »höfding». Världen skall på så sätt organiseras på grundvalen af och med mönster från den lägsta enheten, kommunen. Nationer och nationalstater skola försvinna.

Sådant är i korthet Quidings framtidsprogram, som af Henriksson-Holmberg karakteriseras som »ett helt, in i de minsta detaljer genomtänkt, sammanhängande — fullständigt kommunistiskt system». Huruvida Q. stått i beroende af utländska socialister, är outredt. Själf förnekar han det. Förf. som i ett föregående arbete — En svensk utopist, Nils Herman Quiding, 1909. —, närmare behandlat samma sak anser honom dock stå inom den äldre franska socialismens idékrets. I öfrigt framhåller förf., att Q. i flera afseenden kommit till samma resultat som andra den moderna socialismens förkämpar. Så förete Q:s åsikter på många punkter en slående likhet med Anton Mengers, såsom de framställas i hans bekanta bok »Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag» (1886). Quiding har fått lefva och verka helt och hållet obemärkt. Ej ens hans hemland har fäst sig vid hans egenartade, storslagna arbete, klagar H.-H. Dock är Q. »den svenska underklassens lärare och hittills ende historieskildrare». Från honom stamma äfven de träffande benämningarna »öfverklass» och »underklass», som i Sverige tack vare Strindberg vunnit hurskap och nu mer ingått äfven i den tyska socialpolitiska litteraturen så t. ex. hos Fr. Oppenheimer, »Staat und Gesellschaft», i det nya sammelverket »Handbuch der Politik», 1912. Liksom Quiding är Sveriges ende egentlige systembyggare, så är han ock dess förste verkliga socialist. Med honom afslutas den epok, förf. velat skildra i sitt arbete: den svenska socialismens första öfvervägande teoretiska skede. Med socialdemokratiens genombrott på 1880-talet ingår för den svenska socialismen en ny tid, då den, organiserad till ett parti, börjar blifva en politisk makt i samhället. Quiding står sålunda på gränsen mellan två tidsskeden. Afslutande en äldre tid inleder han genom sin kritik af gällande rättsordning, den borgerliga rätten, en ny epok.

Så afslutar Holmberg sin bok, som utom det här refererade innehåller jämförelser och sammanställningar med utländske författare på nästan alla punkter.

Som af ofvan gifna referat framgår, utgöra de tre första afdelningarna snarast en litteraturhistorisk revy af de skrifter och enstaka yttranden af socialistisk eller radikal art, som under tids-

perioden förekommit. Möjligen kunde ett och annat hithörande — ty det är ej blott socialistiska utan ock borgerligt radikala författare och uttalanden som refereras — ha tillfogats, exempelvis E. G. Geijers »Fattigvårdsfrågan» 1839. Men i det hela förefaller redogörelsen att vara mycket fullständig. Förf. har i ljuset framdragit en massa skrifter och uttalanden af detta slag, hvilka länge sedan sjunkit i förgätenhet. Hans arbete blir därigenom en encyklopedie i smått för socialismens historia i Sverige och andra därtill hörande företeelser.

Den fjärde och sista afdelningen innehåller äfven den en återuppväckelse, nämligen af den knappt under lifstiden kände och sedan dess helt förgätne rådman Quiding och hans stora verk »Slutliqvid med Sveriges lag». Som förf. är entusiastisk beundrare af Quiding kan man icke af honom vänta någon kritik af eller ens opartiskt omdöme om denne underlige, men otvifvelaktigt begåfvade socialfilosof. Det ofvan gifna referatet karakteriserar honom som fullblodig anarkist trots hans kamp mot den nuvarande s. k. individrätten och för en s. k. samhällsrätt. Han negerar så godt som alla nu existerande inrättningar och seder samt bygger det nya samhället på en atomistisk samfundsordning med kommunen som grundform för organisationen. Såväl på grund häraf som i följd af hans ohistoriska godtköpsförklaring af kulturutvecklingen såsom ett verk allenast af våld och list tillhör han ett förgånget skede i det sociala tänkandet. Så mycket har dock Marx' förklaring af utvecklingen, trots dess ensidighet åt det andra hållet, åstadkommit, att »prästlisten» och det afsiktliga våldet icke längre räcka som världsförklaring. Den omständigheten, att Q:s kritik af det bestående framför allt gäller rätten och rör sig i rättens skema — en följd af hans juridiska skolning och juridiska kall som rådman vid Malmö rådsturätt — förslår icke för att bereda Q:s verk en framtid. Q. är ur utvecklings-synpunkt en död man och kan icke återuppväckas annat än som en märklig och intressant företeelse ibland de sociala ideologernas stora skara. Ur denna synpunkt är man herr Henriksson-Holmberg tack skyldig för att ha från glömskan räddat denne man liksom de sporadiska yttringar af socialistisk eller kommunistisk förkunneelse, som tidigare förekommit i Sverige.

Detta är arbetets hufvudsakliga förtjänst. Som en betydande brist, särskilt i fråga om ett arbete af detta slag, må anmärkas, att boken saknar icke blott personregister utan ock innehållsförteckning. Man har äfven eljest svårt att orientera sig uti det hopade materialet så mycket mera nu. Slutligen må ock erinras, att språket är ganska vårdslösadt.

Medan H.-H.'s arbete närmast kan betraktas som en samling, på sina ställen tämligen oöfverskådlig, af gammalt och nytt, framträder VENNERSTRÖMS bok som en rad porträttstudier öfver enskilda svenska utopister. Dessa äro samtliga omnämnda och del-

vis rätt utförligt behandlade i det förra arbetet. Herr V. gifver emellertid en fristående och individualiserad teckning af personerna i fråga, samt söker insätta dem i deras rätta sociala miljö. Hans arbete, hvaraf brottstycken varit publicerade i Tiden 1912 o. 1913, blir dymedelst ett värdefullt komplement till H.-H's åktsamling.

I första kapitlet *Patrioten och F. V. Lejonanker* lämnas inledningsvis en skildring af tryckfriheten vid 1700-talets slut samt det öde, som drabbade det radikala bladet »Patrioten» (1792—94), »Sveriges första tidning med socialistisk tendens.» Tidningens redaktör, läkaren L. M. Philipson, hotas till sist med fängelse och hospital, medan hans vän och medarbetare Thorild 1793 förvisas från landet. Ett af »Patriotens» första nummer innehåller en artikel »Tankar öfver franska revolutionen», 1792, hvars författare F. W. Lejonanker — troligen konteramiral L., † 1801 — visar sig vara »en trogen tidstyp för den utopiska socialismen.» Franska revolutionen kritiseras däri skarpt; i stället för att krossa de ekonomiska och sociala samhällsbojorna och trygga allas rätt till produktionsmedlen och arbetets fulla åfkastning, skapar den borgarklassens på kapital grundade tyranni. — En jämförelse med Thorilds kritik af franska revolutionen, ådagalägger, hur mycket närmare den modärna socialismen L.'s, för sin tid ovanligt skarpsynta, uppfattning af denna stora rörelse står.

Med sympati tecknar förf. därefter *Gustaf Hierta och Tidningen Medborgaren*. Öfverstelöjtnanten Gustaf Hierta, bondeståndets sedan så bekante »skrifkunnige,» startade 1829, ursprungligen i kompanjonskap med Ankarswärd, tidningen Medborgaren. Redan i början af år 1831 anslår tidningen saint-simonistiska toner för att kort därpå klart bekänna färg. Hierta mötte emellertid färliga motståndare. Crusenstolpe nedgör i Fäderneslandet saint-simonismens »feberyrande pladder» och J. Johansson i Nya Argus bekämpar särskildt äganderättens afskaffande, hvarvid han enligt förf. först i Sverige lancerar ordet *proletär*. En närmare undersökning kräfvat förf:s påstående, s. 63, att den begynnande skandinavismen skulle rönt »betydande invärkan» af saint-simonismens i Medborgaren refererade fredsutopier.

Med *Anders Fredrik Rådberg*, † 1853 som komminister i Vänersborg, framträder på allvar en religiöst-romantiskt färgad socialism, i släkt med den som i Frankrike utbildades af Saint-Simons lärjunge Buchez, den kristliga socialismens grundläggare, och den berömda katolske prästen och vältalaren Lamennais. R's revolutionära predikningar i Stockholm 1830, »de förvisso djärfvaste ord, som efter Mäster Olofs tid förkunnats från en predikstol i hufvudstaden», väckte en storm af ovilja särskildt från kyrkligt håll. I en hel del skrifter från 1820 och 30-talen framlägger R. sina idéer, som han dock ej vill hafva förblandade med Saint-Simons. R. drömmer om att upprätta en »kristuspanteismens orden» med tio grader i syfte att grunda »Guds rike på jorden.» Föga ekonomiskt men starkt religiöst begåfvad, vill han se samhällslifvets alla funk-

tioner genomsyrade af *humanitetens* anda. Endast på så sätt, genom en inre omvändelse, blir det möjligt att nå det ideal, R. tecknar i sin framtidsutopi Friedland, 1839. R. är, säger förf., »en af den utopiska socialismens mest originella och själfständiga representanter i vårt land.»

Per Göltrek, tidningsman, bokhandlare och stort original († 1888) får sannolikt sin socialistiskt-utopiska väckelse af Medborgaren och blir en varm anhängare af Saint-Simon — »Père Enfantin» kallar Claes Lundin honom. G. författade på 1830-talet en mängd broschyrer, hvori han ifrigt gjorde propaganda för mästaren och dennes lärjunge Bazard, samtidigt polemiserande mot Fouriers falangstärprojekt. — G.'s märkligaste skrift är »Om proletariatet och dess befrielse genom den sanna kommunismen», 1847, hvori G. i nära anslutning till Saint-Simon och Cabet uppdrager linjerna till det nya samhället. Därjämte skildrar G. den modärna industrialismens uppkomst och kännetecken — två skarpt skilda klasser, kapitalister och proletärer — med en skarpblick, som förf. finner påminna om 1848 års ryktbara Kommunistmanifest. Förf. kallar G.'s skrift »ett slags svenskt kommunistiskt manifest i miniätyr» och håller ej för uteslutet, att G. genom vandrande gesäller — närmast skräddaren Leufstedt — erhållit kunskap om Marx' och Engels läror. Sin grundsyn på samhället och samhällsevolutionen har G. dock från de äldre franska utopisterna. Öfverhufvudtaget kan man allestädes konstatera det dominerande inflytande, som franska tänkare utöfvat på radikala eller »socialistiska» sinnen i Sverige, ända från de första utopisterna på 1700-talet och ner till N. Quiding — ett förhållande, som gör de svenska efterlämnarnes åskådningar så tämligen lika och monotona.

I det sista kapitlet, *C. D. Forsell kontra Nils Ignell*, bökens obetydligaste, skildras den kommunistiskt sinnade skräddaren Forsells polemik med komministern i Stockholm Ignell, 1847.

Ofvan har antydts den skilda arten hos de två arbeten, som här refererats. Gemensamt för dem bägge är benägenheten för ej alltid så lyckade paralleller med nutiden samt en viss vårdslöshet i ordval och satsbyggnad, som ofta synes afsiktlig. Hvad ofvan sagts om H.-H.'s skrifsätt, gäller om ock i mindre grad om W.'s. Huruvida en dylik publicistisk »frigjordhet» är på sin plats i arbeten, som äfven satt sig vetenskapliga mål före, synes minst sagdt tvifvelaktigt. Den publik, som böckerna väl närmast äro afsedda för, senterar kanske den »uppiggande» skrifarten. Särskildt i W.'s arbete påträffar man visserligen ock en hel del roliga och träffande omdömen om personer och förhållanden. I ett som allt förtjäna dock bägge författarne fullt erkännande för det nit och den entusiasm, hvarmed de gått till sitt verk. Man har all anledning att önska god fortsättning.

Till red. insända skrifter:

- Arbetsstatistisk Tidskrift*, utg. af Industristyrelsen i Finland. Årg. 10. N:r 1. Hfors 1916.
- Det nya Sverige*, utg. af ADRIAN MOLIN. Årg. 10. H. 2--3. Sthlm 1916.
- Finsk Kommunaltidsskrift*. Årg. 1. H. 1--3. Hfors 1916.
- Förhandlingar* vid Svenska Kriminalistföreningens ordinarie årsmöte i Stockholm den 2 oktober 1915, utg. af föreningens styrelse. Sthlm 1916.
- Försäkringsföreningens Tidskrift*, 1915. H. 9. Sthlm 1916.
- Historisk Tidskrift*, utg. af Svenska Historiska Föreningen genom TORVALD HÖJER. Årg. 35. H. 4. Sthlm 1916.
- Industria*. Svenska arbetsgifvareföreningens tidning. Red. AXEL BRUNIUS. Årg. XII. N:o 2--6. Sthlm 1916.
- Kommersiella Meddelanden*, utg. av Kungl. Kommerskollegium. Årg. 3. N:o 2--5. Sthlm 1916.
- Mercator*. Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. XI. N:o 4--11. Hfors 1916.
- Nationalökonomisk Tidsskrift*. Udg. af Nationalökonomisk Forenings Bestyrelse. Red. EINAR COHN. 1916. H. 1. Kbhvn 1916.
- Nordisk Tidskrift* för vetenskap, konst och industri, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1916. H. 1--2. Sthlm 1916.
- Skogen*. Populär tidskrift, utg. av Svenska Skogsårdsföreningen. Årg. 3. H. 2--3. Sthlm 1916.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift*. Årg. 14. H. 1--3. Sthlm 1916.
- Social Tidskrift*. Årg. XVI. H. 2--3. Sthlm 1916.
- Sociala meddelanden*, utg. av K. Socialstyrelsen. 1916. N:o 1--2. Sthlm 1916.
- Statistisk månadsskrift*, utg. av Stockholms stads Statistiska kontor. Årg. X. H. 12. Årg. XI. H. 1. Sthlm 1916.
- Statsökonomisk Tidsskrift*, utg. av Bestyrelsen for den Statsøkonomiske Forening. 1915. H. 4. Kria.
- Stockholms stads statistik*. I. Statistisk årsbok för Stockholms stad. 1914. Sthlm 1915. — II. Kommalförvaltning år 1914. Sthlm 1916. — III. Hälso- och sjukvård år 1914. Sthlm 1915. — IV. Fattigvård år 1914. Sthlm 1916. — IX. Arbetsförmedling år 1913. Sthlm 1915. — XI. Handel och sjöfart år 1914. Sthlm 1916. — XIII. Renhållning år 1914. Sthlm 1915.
- Sveriges officiella statistik*. 1912--1913 års allmänna bostadsräkning. XI. Sundsvall. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1916.
- Sveriges Riksbank 1915*. Årsbok, utarbetad av Riksbankens statistiska avdelning. Årg. VIII. Sthlm 1916.
- Tiden*. Månadsskrift för socialistisk kritik och politik. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. Red. HJALMAR BRANTING och GUSTAV MÖLLER. Årg. 8. N:o 1--3. Sthlm 1916.
- Tidskrift för den svenska Pensionsförsäkringen*. 1916. N:r 1--2. Sthlm 1916.
- Tidskrift*, utg. af Juridiska Föreningen i Finland. 1915. Bilaga I. 1916. H. 1--2. Hfors 1916.
- BOËTHIUS, S. J., Om statslivet. Sthlm 1916.
- HELANDER, SVEN, Theorie und Politik der Zentralnotenbanken in ihrer Entwicklung. Erste Hälfte: Theorie der Zentralisation im Notenbankwesen. Jena 1916.
- JULÉN, JONATAN, Om Sveriges statsskuld 1718 och betalningen av densamma. Akademisk avhandling. (Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-samhälles handlingar. Fjärde följden. XVII:4). Gbg 1916.
- REXIIUS, GUNNAR, Geijers »affall». (Uppsala Univ. Årsskrift 1915). Uppsala 1915.
- STJERNBERG, NILS, Åro den svenska rättens regler angående bevisning i ärekränkingsmål af beskaffenhet att böra upprätthållas i en ny strafflag. Sthlm 1916.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

SKÅNE

Malmö

Samtliga fonder $\frac{1}{2}$ 1916

öfver 37,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

■ ■ ■

Meddelar **brand-** och **lifförsäkringar.**

■ ■ ■

För bolagets lifförsäkringsrörelse gälla nya, af Kungl. Maj:t i Nov. 1910 fastställda grunder, innebärande ytterst tidsenliga och liberala försäkringsvillkor. Bolagets nya perspekt af 1911 innehåller en rikedom på försäkringskombinationer, delvis för vårt land nya, och tillhandahålles på begäran hos bolagets agenter.

■ ■ ■

Lifräntor Pensioner